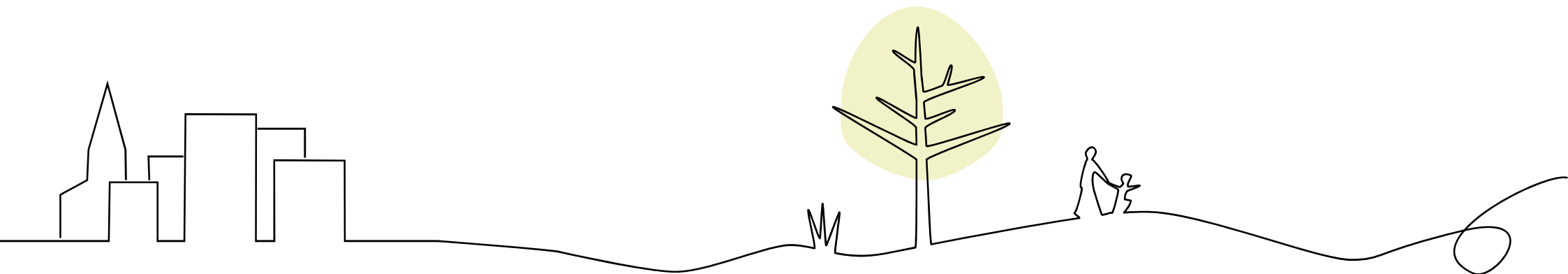

Utvärdering av förtätning

En studie av kommuners förhållningsätt
till förtätning

Emelie Bergström

Examensarbete/Självständigt arbete • 30 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Landskapsarkitektprogrammet - Ultuna
Uppsala 2024

Utvärdering av förtätning
En studie av kommuners förhållningssätt till förtätning
Evaluation of densification
A study of municipalities' attitudes to densification

Emelie Bergström

Handledare: Madeleine Granvik, SLU, institutionen för stad och land

Examinator: Andrew Butler, SLU, institutionen för stad och land

Biträdande examinator: Viveka Hoff, SLU, institutionen för stad och land

Omfattning: 30 hp
Nivå och fördjupning: Avancerad nivå, A2E
Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsarkitektur
Kurskod: EX0504
Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet - Ultuna
Kursansvarig inst.: Institutionen för stad och land
Utgivningsort: Uppsala
Utgivningsår: 2024
Omslagsbild: Emelie Bergström
Upphovsrätt: Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd.
Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: utvärdering, förtätning

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för naturresurser och lantbruksvetenskap

Institutionen för stad och land

Avdelningen för landskapsarkitektur, Uppsala

Sammanfattning

Denna uppsats syftar till att undersöka om och hur kommuner utvärderar förtätade områden. En kartläggning och fallstudie genomfördes 2012-2014. För att aktualisera ämnet har ett tillägg i inledningen kopplat till dagens läge gjorts 2024.

Uppsatsen tar avstamp i en teoridel där en översiktlig beskrivning över stadsutvecklingens historia sett ut i Sverige. Detta för att få en förståelse för de ideal som rått under 1900-talet och för att skapa en förståelse över det ideal som råder idag och varifrån det kommer. Förståelsen för hur de ideologiska skiftena ägt rum kan ge oss vägledning i vilka frågor vi behöver ställa för att forma framtidens stad. För att visa hur begreppet förtätning används redovisas några olika styrande dokument vars strategi för stadsutveckling pekar på en stadsförtätning. Här beskrivs också argument för och emot förtätning.

För att ta reda på om och hur någon utvärdering utförs hos kommuner gjordes en kartläggning genom en enkät. Detta för att nå ut till många respondenter och för att få en överblick av om, hur och varför man utvärderar samt hur utvärderingar används, hur intresset för utvärdering ser ut och vad man skulle vilja utvärdera. 30 kommuner valdes ut och 22 svarade. Elva kommuner svarade att de inte utvärderade förtätade

områden. Åtta kommuner svarade att de gjorde det till viss del och tre kommuner svarade att man utvärderade förtätade områden.

Resultatet från kartläggningen visar att några kommuner följer upp förtätade områden. Tid- och resursbrist samt att man inte har någon rutin eller strategi för utvärdering är den vanligaste orsaken att man inte utför någon uppföljning.

En fallstudie utfördes där fem kommuner valdes ut genom resultatet av kartläggningen för att studeras närmare och visar på olika sätt som man utvärderar och följer upp det som byggs.

Responsen från kommunerna har många gånger varit att de tycker detta är ett viktigt ämne. Man vill veta vilka konsekvenser förtätningen har fått, dels för det förtätade området, dels för staden som helhet. Hur resultatet blev utifrån de ambitioner och mål man hade från början.

Summary

This paper aims to investigate if and how municipalities evaluate densified areas. A mapping and case study was conducted in 2012-2014. To update the topic, an addition in the introduction linked to the current situation has been made in 2024.

The thesis starts with a theory section in which a general description is given of the history of urban development in Sweden. This is to gain an understanding of the ideals that prevailed during the 20th century and to create an understanding of the ideal that prevails today and where it comes from. Understanding how the ideological shifts took place can guide us in what questions we need to ask to shape the city of the future. To show how the concept of densification is used, some different governing documents whose strategy for urban development points to urban densification are presented. Arguments for and against densification are also described. The paper does not distinguish between different types of densification. Nor is the concept of densification studied in the theory section.

The aim

To find out if and how densified areas are evaluated; if and how completed projects are followed up. The paper will highlight how municipalities act on the issue.

Research questions:

- Do municipalities evaluate densified areas in their municipality?
- What methods can be used or are used to evaluate areas that have been densified?
- What is important to find out when evaluating densified areas? (What aspects are important to include in an evaluation of densified areas)

Method

To find out if and how any evaluation is carried out in municipalities, a survey was conducted through a questionnaire. This was done to reach many respondents and to get an overview of whether, how and why evaluations are carried out, how evaluations are used, what the interest in evaluation looks like and what they would like to evaluate. 30 municipalities were selected using statistics from Statistics Sweden using three criteria:

- Number of inhabitants (capita)
- Exploitation rate
- Size of the municipality

Selected municipalities:

Stockholm, Göteborg, Malmö, Uppsala, Sollentuna, Järfälla, Sundbyberg, Solna, Örebro, Lund, Linköping, Västerås, Helsingborg, Jönköping, Umeå, Borås, Huddinge, Eskilstuna, Gävle, Nacka, Halmstad, Botkyrka, Växjö, Haninge, Kungsbacka, Täby, Varberg, Norrköping, Karlstad and Lidingö.

To find out if they evaluated, the question was asked:
Do you evaluate densified areas in your municipality? Why/why not?

If you answered yes, you went on to describe how you evaluate. What methods were used, what aspects were evaluated and how the evaluation was used.

If you answered no, you were asked what the interest was; whether you would like to evaluate, why/why not and what you would like to evaluate.

If you had further comments or felt that you were following up on projects without a methodological evaluation, you could mention it under other comments.

Based on the results of the survey, 5 municipalities were selected for a case study. The idea here was to investigate the methods used to evaluate and follow up newly built areas in each municipality, partly based on the information I received from the municipalities through the questionnaire and partly through references to documents on their websites. They were also asked how they defined the concept of densification. I also conducted short interviews with the people I got in touch with at the municipalities. These municipalities were: Huddinge, Järfälla, Umeå, Täby and Örebro.

Interview questions:

1. How do you define the concept of densification?
2. What type of densification is there in your municipality that you are evaluating/want to evaluate?
3. Do you see any need to evaluate densified areas in any more way than you do/will do/want to do?
4. Is there anything that is not captured in your evaluation now?
5. Is there anything in particular you want to know about areas that have

been densified? Are there any aspects of densification that are more relevant to evaluate than in other areas? Which ones?

6. What would a sustainable procedure look like so that an evaluation would be carried out and not prioritized due to lack of time and resources?

Results

22 municipalities responded to the questionnaire. The results of the survey show that some municipalities follow up densely populated areas. Lack of time and resources and not having a routine or strategy for evaluation are the most common reasons for not carrying out any follow-up.

The case study shows that evaluation and monitoring are carried out in different ways and with different methods. Some start from their master plans or strategies and use statistics as a tool for monitoring and evaluation. Several different tools can then be used to collect the data.

Discussion

The feedback from the municipalities has often been that they think this is an important topic. They want to know what the consequences of densification have been, both for the densified area and for the city as a whole. What was the result based on the ambitions and goals they had from the beginning.

The intention of this paper was not to investigate the concept of densification, but it can be seen that it is relevant to the interpretation of the survey questions. Both the survey and the interviews show that the concept of densification is used in different ways. In Uppsala municipality, for example, all the buildings that have been built in recent years were said to be densification. Täby municipality says that it has not come so far in its urban development that it has any densification projects to evaluate.

The question of whether the evaluation of densification projects differs or

should differ from an overall evaluation would have been interesting to get clearer answers to in the questionnaire. Some survey responses indicated that there was a need for more knowledge about densification and its effects. This was particularly linked to work on comprehensive plans and the ambitions to create a sustainable society.

Based on the responses to the questionnaire and the case study, it could be argued that if you have a method for evaluation that you think works, there is less risk that it will be de-prioritized. It is then easier to develop procedures for evaluation and follow-up. If there also is a link between the evaluation and the goals or strategy, it should be easier to identify when goals are not achieved.

When asked if there are any particular aspects that they want to look at, many responded that they want to understand the consequences of densification. Both in the densified area and for the city as a whole. They want to evaluate from a sustainability perspective and look at the economic, ecological and social aspects and look at the result based on the ambitions and goals they had from the start. I understand that they want to look at all the aspects used in the arguments for densification - whether a mixed-use city has been created. Evaluation of the social and aesthetic elements is mentioned to capture the soft values; How both residents of the densified areas and local residents experience the finished environment and whether the densification has contributed to a more vibrant and safe city center, whether social integration has increased.

The municipalities are well aware of the arguments for and against densification. What is needed, apart from time and resources, seems to be methods and more knowledge.

Innehåll

Sammanfattning	3	Resultat	21
Summary	4	Kartläggning	21
Innehåll	7	Fallstudie	27
Inledning	8	Diskussion	34
Bakgrund	8	Metoddiskussion	34
Syfte	10	Resultatdiskussion av kartläggning och fallstudie	35
Frågeställning	10	Vidare forskningsfrågor	38
Målgrupp	10	Referenser	39
Avgränsningar	10	Bilaga	41
Begränsningsförklaring	10		
Teori	11		
Metod	18		
Kartläggning	18		
Fallstudie	19		

Inledning

Under mitt år som utbytesstudent i Nederländerna tog jag del av den planeringsproblematik som ett tätbefolkat land står inför. Inte nog med att det var trångt om markutrymme, dessutom måste hänsyn tas till högre vattennivåer som ett förändrat klimat medför. Här gällde det att ta vara på den gröna och blå infrastrukturen i städerna och mellan städerna, vare sig det var park, åkermark eller kanaler. Där bristen på mark råder blir det tydligt hur mycket "mellanrummen" i en stad betyder, vare sig det handlar om rekreation, biologiska spridningsvägar eller klimatanpassning. Där hanteras förtättningsproblematiken på ett sätt som kanske aldrig kommer bli aktuellt i Sverige. Men det synliggjorde för mig hur olika man kan se på stadsutveckling.

Med bakgrund av detta, diskursen om hållbar stadsutveckling samt om förtätning och utglesning av staden som följt med genom hela landskapsarkitektutbildningen, vill jag fördjupa mig i detta område.

Det här arbetet försöker ge svar på frågorna vad vet vi om resultatet av dagens stadsbyggnadsideal? Blir det som man tänkt sig? Hur tittar man på det som gjorts? Vilka lärdomar drar man av det som byggs nu?

Bakgrund

Världens städer växer. Urbaniseringen går allt fortare och enligt FN:s prognos väntas stadsbefolkningen växa med 2,4 miljarder fram till år 2050. Många av Sveriges städer står inför en kraftig befolkningstillväxt samtidigt som bostadsbristen är enorm. Detta ställer stora krav på hur man tar sig an och hanterar de utmaningar dagens och framtidens urbana områden står inför. För att möta framtidens krav ligger fokus idag på att skapa hållbara städer. Vad är hållbarhet? Enligt Brundtlandrapporten: *"En hållbar utveckling tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov."* (FN, 2012)

Olika ideal har under historien varierat och styrt utvecklingen av städer med syfte att tjäna sin tid på bästa sätt. I många städer sker nu en förtätning av urbana områden för att motverka resultat av tidigare planeringsideal. Så kallad urban sprawl ledde till glesare städer som breddade ut sig över stora ytor, med bland annat bilberoende, isolerade enklaver och bostadssegregation som resultat. Idag förespråkas "blandstaden", där stadsförtätning eller stadsläkning ingår som verktyg. Stadsförtätning innebär att ny bebyggelse lokaliseras inom stadens gränser. På engelska heter det densification och talar om en ökad densitet av något. Stadsförtätning är även det planeringsideal som idag anses skapa mer hållbara städer.

Olika ideal har försökt lösa sin tids utmaningar och skapa ett recept för ett fungerande samhälle. Men hur planerar man för en framtid som man egentligen inte vet så mycket om? I nya ideal ses ofta spår av en motreaktion mot tidigare rådande ideal. Granskande av dagens ideal pågår hela tiden. När detta skrevs runt 2012 pågick ett uppror i Stockholm där arkitekter varnade för att ytor avsatta för barn är alldeles för små. På det utrymme barn får ta i en stad också se hur staden mår. Vad som prioriteras i ett samhälle lyser igen i fysiska strukturer som

stadsplaneringen. Lars O Ericsson säger det så bra i artikeln Visionerna som gjorde funkisen svensk:

“Arkitektur är frusen ideologi. Alla arkitekturens element–form, färg, material, funktion och skala–är bärare av ideologi i någon form. Arkitektur och stadsbyggnad konstituerar, tillsammans med landskapet, bokstavligen samhällets fysiska kropp. Byggnader är inte skulpturer. De är inte heller enbart bilder. På gott och ont formar, strukturerar och omstrukturerar byggnationer i en rad grundläggande avseenden vår tillvaro, ofta i generationer. Icke desto mindre är det ytterst sällan som arkitektur diskuteras i ideologiska termer.”

Vad kommunicerar dagens arkitektur och urbanmorfologi, stämmer de överens med dagens ideal? Hur vet vi att de mål som sattes också uppfylldes genom det som byggdes? Bidrog det som byggdes till att lösa de utmaningar och skapa det samhälle som eftersträvades?

Våren 2024

Det har nu gått 10-12 år sedan kartläggningen och fallstudien utfördes i detta examensarbete. Mycket har hänt under de år som gått. Till exempel har ny forskning och nya verktyg tagits fram för att analysera förtätning och hur vi bygger urbana miljöer idag. Många frågor kring förtätning är fortfarande samma som förut, vilket visar att frågan kring utvärdering var och är aktuell.

Jag upplever dock att debatten har nyanserats. I Boverkets publikation Rätt tätt från 2016 skriver man om förtätningen utmaningar. Förtätning har kommit att bli synonymt med hållbar stadsutveckling, men finns det en gräns för hur tätt man kan bygga innan livsmiljön och livskvaliteten i staden blir sämre? Hur ska man få plats med alla de kvaliteter som bidrar till och utgör en god bebyggd miljö. Här skriver man om att bygga rätt tätt, så att mellanrummen finns kvar och ger utrymme för de kvaliteter som skapar en god livsmiljö.

I Boverkets rapport Den byggda formens betydelse - Kunskap från forskning (2024) framför man medskick i form av frågor som jag tycker är relevanta och sätter fingret på vikten att vara ödmjuk till idealen som finns idag och de som föregått dem. Man skriver att olika stads- och byggnadstypologier har sin förtjänst och att man ska undvika att misskreditera dåtidens ambitioner och ideal. Varje plats behöver utvecklas och utformas utifrån sina förutsättningar och behov, där gestaltningen av de offentliga rummen är särskilt viktiga. Man ställer sig frågorna: *“Vad kommer framtiden att säga om vår tids insatser? Adresserar vi rätt frågor och bygger vi tillräckligt flexibelt för framtida behov?”*

I takt med att klimatfrågan hamnat högre upp på agendan ligger ett stort fokus på att skapa ett robust och resilient samhälle som klarar av förändringar. Vikten av blå-grön infrastruktur och urbana ekosystemtjänster får ta mer plats. De kulturella ekosystemtjänsterna synliggör också värdet av gröna och blå miljöer som är viktiga för vår fysiska och mentala hälsa. Man ser också att de urbana ekosystemtjänsterna spelar roll för livsmiljön i staden (C/O City 2022).

Jag upplever också att man gått från att prata om hållbarhet där siktet är netto-noll till en approach kopplat till regenerativ design och “regenerativ thinking”. Där man lyfter systemtänket och helheten - där våra städer och det vi människor skapar behöver vara en del av det system som finns på jorden. Vi måste börja ge tillbaka och skapa resurser - inte fortsätta leva över våra tillgångar. Mer fokus ligger på att återbruka och omforma i stället för att bygga nytt. Vad kan sparas och förnyas i stället för att rivas och bygga nytt.

I certifieringen Miljöbyggnad 4.0 finns numera indikationerna klimatrisker och ekosystemtjänster med (SGBC 2022). Det är inte bara bygganden som man behöver titta på utan hela fastigheten. För att uppnå högsta nivån guld kan man inte exploatera på jungfrulig mark eller skogsmark med stora värden. Detta kommer från EU:s taxonomi. Ett annat verktyg som ska användas är grönytefaktor för att säkerställa och ge ett värde

på de gröna och blå ytorna. Det säger också någonting om hur viktig politiken och styrande dokument är då de pekar ut en riktning.

Man kan också skönja en förändring i förhållningsättet till förtätning i de fall som tas upp i Mark- och miljööverdomstolen (MÖD). I en artikel i Arkitekten rapporterar man om att MÖD rivit upp en detaljplan för ett förtättningsprojekt i Stockholm. Domen kan komma att påverka fler förtättningsprojekt då det kan bli ett prejudicerande exempel. I skälen till domen anger man bland annat en ofullständig dagljusutredning och att den nya bygganden skulle innebära en försämring för de boende av graden "betydande olägenhet." I detta fall tas också närheten till nationalstadsparken in i bedömningen. Man säger sig se en trend i att MÖD blivit hårdare i sina bedömningar för vad grannar ska behöva tåla (Ögren 2024).

Syfte

Att ta reda på om och hur förtätade områden utvärderas; om och hur färdiga projekt följs upp. Uppsatsen ska belysa hur kommuner agerar i frågan.

Frågor

- Utvärderar kommuner förtätade områden i sin kommun?
- Vilka metoder kan användas eller används för att utvärdera områden som blivit förtätade?
- Vad är viktigt att ta reda på när förtätade områden utvärderas? (Vilka aspekter är viktiga att ha med i en utvärdering av förtätade områden)

Målgrupp

För alla som berörs av debatten om förtätning kan denna uppsats vara intressant; landskapsarkitekter, arkitekter, samhällsplanerare, kommuner, bygg/bostadsföretag men även stadens invånare.

Avgränsningar

Avgränsningar i teoridelen har varit sökord och utgivningsår. Sökord som bland annat: utvärdering, uppföljning, certifiering, förtätning och hållbar stadsutveckling har använts samt motsvarande på engelska. Google och databasen Libris har använts som sökmotorer.

Avgränsningar av kartläggningen har geografiskt varit Sverige genom de kommuner som valts ut. Detta har också satt ramen för vilka som sedan plockats ut till fallstudien och intervjuer. Antalet kommuner som blivit utvalda att delta har också varit begränsat då det inte varit relevant att ta med mindre kommuner som inte förtätar i stor omfattning.

Ingen speciell typ av förtätning har valts ut eftersom fokus har legat på att skaffa en överblick. Begreppet förtätning har inte undersöks i litteraturstudien. Dock har jag definierat begreppet i enkätundersökningen och haft med en fråga kring kommunernas definition av förtätning i intervjuerna.

Begrepp i denna uppsats

Förtätning - Någon typ av nybyggnation inom befintlig bebyggelse.

Det kan vara att inom stadens gränser skapa nya stadsdelar, göra komplettering i befintlig bebyggelse eller omvandla verksamhetsområden.

Utvärdering - Evaluering, sammanfattande term för metoder som syftar till en systematisk bedömning av resultaten och de mer långsiktiga effekterna (Nationalencyklopedin (u.å.)).

Enligt några kommuner används begreppet utvärdering för något som sker efter att processen är avslutad.

Uppföljning - Enligt några kommuner används begreppet uppföljning för något som görs under processens gång. Jag har i denna uppsats anammat detta sätt att skilja på uppföljning och utvärdering, men inte i kartläggningsenkäten.

Teori

Det här kapitlet beskriver översiktligt hur stadsbyggande i Sverige har sett ut från senare delen av 1800-talet, vilka ideal som styrts och hur det har lett fram till de ideal som råder idag. Förståelsen för hur de ideologiska skiften ägt rum kan ge oss vägledning i vilka frågor vi behöver ställa för att forma framtidens stad. I texten Välfärdens landskap skriver Mattias Qviström (Boverket 2024) om att historiska studier kan hjälpa oss att förstå och tolka dagens byggda miljö. Genom att förstå ideologiska ställningstaganden, målkonflikter och det befintliga landskapets värden kan vi kritiskt granska dagens stadsplanering och se andra möjligheter och tänkbara mönster. Med en historia under 1900-talet där pendeln svängt från ett tätt stadsbyggnadsideal till gleshet och nu tätt igen, är det viktigt att förstå vilka kvaliteter man tar med sig från tidigare epoker och hur de översätts i dagens stadsbyggande. Vad har vi att lära av historien och uppnår man med de kvaliteter som man eftersträvar.

I kapitlet beskrivs också argumenten kring förtätning och hållbar stadsutveckling, metoder och verktyg som kan användas för att utvärdera.

Trädgårdsstaden

I mitten av 1800-talet bodde knappt 10 % av Sveriges befolkning i städerna (Björk et al. 2008). Med industrialiseringens framfart växte städerna och försåg Sverige med ny teknik som möjliggjorde bland annat ett omfattande järnvägsnät. Nu skedde en stor inflyttning till städerna vars konsekvenser blev att man införde stadsbyggnadslagstiftningarna som reglerade hur staden skulle utvecklas. Rutnätsplaner med breda brandgator och alléer var riktlinjer för hur staden skulle planläggas. Rutnätsstaden med trånga gator fanns sedan tidigare men nu byggdes kvarter med högre hus och putsade fasader. I början av 1900-talet bodde en fjärdedel av Sveriges fem miljoner invånare i tätorter. Bostadsbristen var stor och konsekvensen blev trångboddhet samt levnadsvillkor som var usla. I europeiska städer rådde liknande situationer. (Björk et al. 2008)

En person som reagerade på situationen i städerna under den här tiden var engelsmannen Ebenezer Howard, som noterade de fattigas levnadsvillkor. I "Gardens city of Tomorrow" som utkom 1902 presenterade han idén om Trädgårdsstaden. Tanken var att självförsörjande småstäder, där man levde nära naturen, skulle lösa trångboddheten och de sanitära problemen. Enligt Jane Jacobs (1961, s. 39) var detta början på en period där dessa idéer skulle komma att göra avtryck i stadsutvecklingen långtid framöver.

Trädgårdsförstäder byggdes en bit ut från staden, detta möjliggjordes med kommunikationer som spårväg. Egna hemsrörelsen som växt sig stark under början av 1900-talet, möjliggjorde för arbetarklassen att skaffa sig ett hus och en bit mark. Barnfamiljer fick möjlighet att lämna de trånga och ohygieniska lägenheterna i innerstaden och istället få ett eget hus med 2-3 rum. En annan konsekvens av reaktionen mot rutnätsstadens mörka trånga gårdar som kom 1910-talet, var att byggnaderna placerades i friare former anpassade efter terrängen. Storgårdskvarter med gröna innegårdar blev vanliga under 1920-talet. Dock var husen djupa,

lägenheterna små, enkelsidiga och blev därför mörka.

Modernismen

Under början av 30-talet gjorde modernismen eller funktionalismen som den också kallades i Sverige sitt intåg i stadsbyggandet. I Sverige gjorde Stockholmsutställningen 1930 avtryck i stadsbyggandet. Ljusa luftiga bostäder blev det nya idealet och lamellhus med genomgående lägenheter som placerades efter bästa möjliga solinfall började byggas utanför stadskärnan. (Björk et al. 2008). En internationell frontfigur i det här sammanhanget är den franske arkitekten Le Corbusier medlem i organisationen CIAM (den internationella kongressen för modern arkitektur). CIAM bildades 1928 och fokuserad på modernistisk stadsplanering och arkitektur samt ekonomiska och sociala frågor. I Sverige kan Sven Markelius nämnas som anhängare/delaktig i denna organisation (Söderqvist 2008). Manifestet "Den funktionella staden" (The Functional City) kom ut 1933 och pläderade för att staden skulle vara zonerad, det skulle finnas olika zoner för olika funktioner. Man delade in staden i: bostäder, arbete, rekreation och kommunikation. Bostäderna skulle vara höga, fristående och glest placerade i ett parklandskap, punkthusen gjorde entré/introducerades. Le Corbusiers idéer, med stad i park, var inspirerade av Howard men tog sig uttryck i storskaliga moderna strukturer. (Söderqvist 2008)

De modernistiska idealen med "stad i park" som kom att prägla en stor del av 1900-talet gjorde att städerna blev utspridda. Efter andra världskriget var bostadsbristen återigen stor. Nu började självständiga förstäder med bostad, jobb och tillgång till samhällsservice, så kallade satellitstäder, planeras utanför städerna. Detta möjliggjordes med spårbunden kommunikation och utbyggnaden av vägnätet som konsekvens av den ökade bilismen. Det nya samhället anpassades till stor del efter bilen (Björk et al. 2008).

År 1950 bodde 65% av Sveriges befolkning i städerna, år 1970 var siffran nästan uppe i 90%. (Björk et al. 2008) I början av 60-talet

fattades ett politiskt beslut om att bygga bort bostadsbristen som varat i decennier. En miljon bostäder byggdes mellan 1965-1975, det kom att kallas miljonprogrammet. I utkanten av städerna byggdes bostäder med hög standard och i en högre takt och mer rationellt. Bostäder med hög standard byggdes i en högre takt och mer rationellt och industriellt i utkanter av städer. De nya trafikseparerade förorterna bestod av olika typer av flerbostadshus och rad-och kedjehus. Även fast lamellhusen var den vanligaste byggnadstypen så kom de parallellställda skivhusen med åtta-nio våningar så småningom att symbolisera miljonprogrammet och dess brister. Områdena med skivhus blev tidigt kritiserade för sina storskaliga och monotona miljö. I början av 70-talet var var bostadsbristen bortbyggd och efterfrågan på småhus ökade (Björk et al. 2008).

I Sverige publicerades SCAFT 1968: Riktlinjer för stadsplanering med hänsyn till trafiksäkerhet. Detta dokument kom att forma stadsplaneringen och framför allt trafikplaneringen under det årtionde som miljonprogrammet genomfördes i Sverige. I SCAFT föreskrevs matargator som skulle hantera mycket trafik och säckgator som områdesvis fördelade grannskapets bilister. Man ansåg under bilens intåg i samhället att den var farlig och att biltrafiken skulle separeras från där människor gick och cyklade. Resultatet blev stora trafikapparater som inte var människovänliga.

Kritiken av modernismen

En person som kritiserade den samtida stadsplaneringen och idealen under den här tiden är Jane Jacobs. Med sin bok *The Death and Life of Great American Cities* som utkom 1961 har hon haft inflytande på hur vi ser på staden och de ideal som rådde. Där bilsamhället prioriterades och gamla kvarter revs för att ge plats för det moderna samhället. Hon skriver om Le Corbusier: "Hans vision av höga hus i park översätts i verkligheten till höghus bland parkeringsplatser." (Jacobs 1961).

Jacobs anser att fyra kriterier bör vara uppfylld för att en mångfald i en stad ska kunna uppstå (Jacobs 1961):

1. Stadsdelen måste fylla mer än en primär funktion, helst mer än två.
2. Kvarteren måste vara korta, vilket innebär att tvärgatorna och gat hörnen måste komma tätt.
3. Stadsdelen måste bestå av olika hus som varierar i ålder och skick.
4. En tillräckligt hög koncentration av människor måste finns i området, oavsett varför de befinner sig där.

Tillsammans skapar dessa villkor effektiva ekonomiska användargemenskaper. Jacobs menar att potentialen hos olika stadsdelar ser olika ut men med dessa kriterier uppfyllda så finns förutsättningar för att uppnå sin högsta potential. Hon menar att komplexiteten i vad som gör en stad blomstrande kan observeras då man studerar de ekonomiska orsaker till att det blomstrar just där. Det handlar om att skapa förutsättningar för olika verksamheter. Att byggnader kan användas av många olika verksamheter. (Jacobs 1961)

Jan Gehl skrev boken i Livet mellan husene 1971. Han fokuserar på hur människor rör sig i staden. Han var inspirerad från Jacobs och hävdade att funktionalismen gjorde människor isolerade från varandra (Gehl 1971).

Urban sprawl

70-talets senare hälft och 80-talet blev svenska småhusområdets epok skriver Inger Bergström i texten Den utspridda staden i boken Spelet om staden (Frank 2005). I Danmark hade man visat att det gick åstadkomma samma exploateringsgrad som miljonprogrammet som med småhus genom att bygga tätt och lågt. Det resulterade i Sverige i utbredda villamattor som saknade den Danska tätheten.

Nu dök begreppet Urban sprawl upp i stadsbyggnadsdebatten och beskriv stadens utglesning som ett av stadsbyggandets stora problem. Begreppet som kommer från USA där städerna är utsprida över stor yta och medför ett bilberoende. På svenska används begreppet stadsutglesning vilket innebär att en förhållandevis gles bebyggelse

sprids ut över en stor yta. Det som från början av sekelskiftet hade varit lösningen på stadens trångbodhet och oämgämligheter sågs nu som ett problem. Dessutom kom de som flyttade in i villaområdena inte från hyreshusen utan från innerstaden, vilket tydliggjorde sociala klyffor och bidrog till en ökad segregation (Frank 2005).

Enligt rapporten Förorten – insatser och utveckling under 40 år, kan man dela in den svenska förortens utveckling och förändring i två perioder. Mellan 1960 och 1990 skedde inflyttning till städerna från landsbygden och de nordiska grannländerna. Från 1990 till idag har man sett att vissa förorter domineras av en homogen vit medelklass medan andra områden tömts på etniska svenskar där de boende är flyktingar och invandrare från ett geografiskt globalt upptagningsområde (Olsson, Thörnqvist 2009). Utflyttningen från vissa förorter av svensk medelklass har kommit att beskrivas med begreppet "white flight" inom segregationsforskningen. Man har sett att utflyttningen har betytt mer för den etniska segregationen än vad resurssvaga etniska minoriteter till miljonprogrammets storskaliga bostadsområden har gjort (Form 2011).

Elisabeth Lilja skriver i Sthlm at Large om moderniseringens paradox. Visionen om förorten hade stort inflyttande under efterkrigstiden. Förorten stod som vision för det goda livet, ett ideal bland många planerare som hade lösningen på problemet med "den omänskliga staden". Den moderna staden och drömmen om folkhemmet byggdes och utvecklades efter en ö-princip. Det som sågs som lösningen kom senare att bidra till en segregerad struktur både inom och mellan förorter. (Färgfabriken 2004)

Stadens renässans - Blandstaden

Som en reaktion mot den utspridda staden (urban sprawl) tar nu nya tankar om stadsbyggnad form, man börjar prata om urban containment eller densification, på svenska förtätning (Frank 2005). Under 80-90-talet växer den täta staden med blandning av verksamheter både bostäder

och kontor fram, den så kallade Blandstaden. Samtidigt var det också nu som externa köpcenter och handelsplatser började anläggas utanför stadskärnan. Transporterna övergick från att dominerats av båt och tåg till flyg och bil. Detta frigör mark i städerna och man börjar bygga bostäder på gammal industrimark och i gamla hamnar (Björk et al. 2008). Västra hamnen i Malmö och Hammarby sjöstad i Stockholm är två exempel på stadsomvandling från tidigare hamnar till stadsbebyggelse.

Abdul Khakee skriver att i artikeln Stadsutveckling - ett spel på nya premisser (Frank 2005) om den postmodernistiska stad som växer fram under 80- och 90-talet i och med globaliseringen. Som en konsekvens av globaliseringen avindustrialiseras städerna i västvärlden och i takt med det försvagas de välfärdspolitiska idealen. Initiativtven i samhällsplaneringsfrågorna tas över av marknadsintressen och långsiktiga samhällsintressen ersätts med marknadstyrda, korta projekt ofta avsedda för resursstarka hushåll. Men samtidigt som staden betraktas som tillväxtmaskin och en förusättning till att lyckas på en global marknad tär den på de ekologiska resurserna.

I och med Brundtland rapporten "Vår gemensamma framtid" utgiven 1987, börjar begreppet "hållbar utveckling" få fotfäste. Vad hållbar utveckling inom samhällsbyggnad innebar var till en början inte helt givet. (Frank 2005). Men den dominerande strategin kom att bli den kompakta staden. Man börjar tala om förtätning som ett medel till att skapa hållbara samhällen.

Förtätning i styrande dokument

Ett dokument som varit styrande var Green Paper on Urban Environment som gavs ut av Comission of the European commnities 1990 . Rapporten adresserar poblemen med urban sprawl och förespråkar den täta funktionsblandnde staden som ett sätt att takla miljöproblemen (CEC 1990).

I Boverkets rapport Hållbar utveckling av städer och tätorter i Sverige – förslag till strategi från 2004 förespråkar man den täta funktionsblandade och gröna staden. Att bygga städer inåt och ta tillvara på gamla industriområden och outnyttjad mark kan göras utan att värdefulla gröna områden tas i anspråk. De argument som tas upp är bland annat hållbara transporter som ska vara korta, att inte ta upp värdefull jordbruksmark och naturområden (Boverket 2004).

I Stockholms parkprogram från 2006, som är ett handlingsprogram för utveckling och skötsel av Stockholms parker och natur, pratar man om förtätning av staden och grönytornas roll. I framtidens Stockholm som byggs ut och förtätas handlar det om att skapa en urbanare och värdetätare stad. Man lyfter man värdet av stadsgrönska utifrån hälsospekter och rekreation. Grönområdena behöver förnyas och nyskasas för att anpassas till den nya stadsmiljön, helheten ska bli kvalitativt bättre även om kvantiteten av grönytor kanske minskar. Högre tryck på innestadens parker kräver intensivare skötsel och om förortens gröna områden säger man: " Då ytterstaden troligen står inför en framtida stadsförtätning krävs här en noggrann planering för att dessa värden inte ska gå förlorade. I stället bör värdena utvecklas som del i de nya parkerna som måste skapas här." (Stockholms stad 2006)

I rapporten Tätare Stockholm som är ett underlag till Stockholms översiktsplan och den regionala utvecklingsplanen RUFSS 2010 beskriver man den inriktning av ny bebyggelse som till största del ska tillkomma genom förtätning och nya regionala stadskärnor (Stockholm läns landsting 2010). Frågan är inte om utan hur staden ska förtätas. Syftet är att skapa attraktiva och täta stadsmiljöer. Slumrande förortscentum ska omvandlas till levande stadskärnor genom attraktiva och täta stadsmiljöer. Den så kallade förtätningspotentialen undersöks genom parametrarna: Förtätningbehov som drivs av politiska målsättningar för en hållbar utveckling; Förtätningstyck som drivs av efterfrågan och betalningsvilja; Förtätningutrymme som begränsas av stadens fysiska form och

infrastruktur; Förtättningsfrihet som begränsas av politiska och juridiska förutsättningar. Man beskriver också fyra olika förtätningsscenarier: Komplettera, lyfta, förnya och förvandla.

Argument för förtätning

I en analys tar Bolvede och Fajerson (Bolvede och Fajerson 2012) upp följande huvudargument upp som fördelarna med förtätning:

- Energieffektivitet
- Hushållning av markresurser
- Större underlag för kollektivtrafik
- Utnyttjande av befintlig infrastruktur
- Främjat stadsliv
- Mer jämlik, funktionsblandad och sammanhållen stad
- Lämpligt sätt att tackla den stora efterfrågan på bostäder i centrala lägen.

I Örebro's översiktsplan från 2010 skrivs det också om argumenten för förtätning. De skriver att argumenten till förtätning går att hitta i de negativa effekter som en gles och utbredd stad medför. Dessa är:

- Långa avstånd som gör att det totala transportbehovet ökar.
- Dyr kollektivtrafikförsörjning av exempelvis nya stadsdelar med hög turtäthet.
- Begränsande möjligheter att använda hållbara trafikslag som gång, cykel och kollektiv trafik.
- Minskad tillgänglighet till olika målpunkter för den som inte har bil.
- Svårare förutsättning för att på olika och välavvägda sätt skapa en mer blandad stad.
- Svårare att få ett tillräckligt underlag för service i en ny stadsdel i stadens utkant.
- Att all infrastruktur behöver byggas nytt.
- Risker att produktiv skogs- och åkermark tas i anspråk.
- Långa geografiska avstånd mellan stadsdelar som kan innebära/ofra innebär långa sociala avstånd mellan olika delar av befolkningen.

De positiva effekterna med förtätning hittar man i argument som:

- Omväxlande bebyggelse, där ett stort och varierat utbud av arbetsplatser, butiker, skolor och fritidsaktiviteter kan nås på kort avstånd.
- Ökar möjligheten att använda gång och cykel och minskar beroendet av bilen.
- Tillkommande bebyggelse ökar befolkningsunderlaget för befintliga kollektivtrafik linjer som kan få högre turtäthet.
- Befintlig infrastruktur som gator, elsystem, vatten och avlopp kan utnyttjas.
- Tillkommande befolkningsunderlag ökar utbudet av service och mötesplatser som skapar ett positivt stadsliv.
- Ett verktyg för att (på sikt) rucka på bostadsstrukturer för att få en mer blandad och sammanhållen stad.

Argument mot förtätning

Några aspekter som framförts som kritik mot förtätning är förlusten av värdefulla grönområden, att luftkvaliteten kan komma att bli sämre och att bullernivåerna ökar i täta stadsmiljöer med mycket trafik (Stockholms kommun 2010, Örebro kommun 2010). Det finns också viss kritik kopplat till att de inte är barnvänliga och att det blir för dåligt dagsljus. Förlust av kulturhistoria framhålls också som argument till försiktighet när man bygger ut staden så att inte värden går förlorade. De sociala aspekterna av förtätning avspeglas delvis i den så kallade Nimby-rörelsen (Not In My Backyard) som framhåller är att man helst inte vill att ens eget närområde ska förändras.

Man har också sett att invånares boendepreferenser inte alltid stämmer med idealen som den kompakta staden har. Det här beskrivs som The compact City Paradox av Neuman (2005) där en hållbar stad behöver ha en hög koncentration av invånare och funktioner, men för att vara attraktiv att leva i behöver invånare och funktioner vara utsprida:

“For a city to be sustainable, the argument goes, functions and population must be concentrated at higher densities. Yet for a city to be livable, functions and population must be dispersed at lower densities.” Men han skriver också att det här beror förstås på vad man har för preferenser: “Livability is not only a matter of urban form, it is also a matter of personal preference.” (Neuman 2005).

I forskningsöversikten Hållbar utveckling från Formas (Form 2011) skriver man om att det saknas forskningsbaserad kunskap över följderna som förtätning kan få för boendemiljön, då kunskapen om hur den fysiska miljön påverkar det sociala livet är eftersatt.

Analysmodeller

En model för att titta på förtätningpotential nämndes under rubriken Styrande dokumentet på sidan 21. En annan modell som tagist fram för att hållbarhetsanalyser är PEBOSCA. Den är framtagen utifrån FNs habita agenda 1996 och bygger på sju olika dimensioner som behövs för att åstadkomma hållbar utveckling. Ramveket utvecklades i *Timeless cityland - An interdisciplinary Approach to finding the Sustainable Human Habitat* av Per Berg och används för hållbarhetsanalyser. Alla delar behövs för att skapa ett hållbart samhälle och en attraktiv livsmiljö (Berg 2010).

De sju dimensionerna är:

- Fysiska (P): icke-levande naturresurser.
T.ex. Energi, luft, mark, vatten
- Ekonomiska (E): värden på marknader eller i samhället.
T.ex. Hus, varor, tjänster, informellt samarbete
- Biologiska (B): levande organismer, ekosystem.
T.ex. Växter, djur, parker, bostadsgård, odling, damm
- Organisatoriska (O): planer, infrastruktur och service.
T.ex. Vägnät, affärer, skolor
- Sociala (S): relationer mellan människor och människor i olika roller.
Tex. Grannskap, familj, hushåll.
- Kulturbestämda (C): system av delad mening.

Tex. Lokal kultur, traditioner, konst

- Estetiska (A): sinnesintryck från natur och kultur.
Tex. Upplevelser av natur och kultur som berör sinnen

En ny metod som tagits fram under åren sedan kartläggningen och fallstudien gjordes är FOMA-Manualen - Verktyg och procedurer för att följa upp Effekter av Förtätningprojekt i Svenska kommuner (Berg et al. 2017). Här används begreppet funktionell täthet som en måttenhet på urban täthet och mäter balansen mellan täthet och rymlighet utifrån tre algoritmer. Dessa är täthetsindex, rymlighetsindex och ett funktionellt täthetsindex och framtagna utifrån PEBOSCA-ramverket. Dels kan man analysera balansen mellan täthet och rymlighet, dels bedöma effekterna av planerad förtätning.

Ett annat verktyg för att utforska effekterna av täthet är Smart täthet (2021). Det är framtaget av forskare på Chalmers, BTH och SLU och är en interaktiv databas som stöttar i att väga mellan täthetens konsekvenser. Här utgår man från sex kategorier av effekter av högre täthet:

Effekter av offentlig infrastruktur
Effekter av transporter
Ekonomiska effekter
Miljöeffekter
Sociala effekter
Hälsoeffekter

Verktyget bygger på forskningsprojektet “Täthet och hållbarhet: praktikens normer och forskningen slutsatser” (Berghauser Pont et al. 2018?). Forskningen visar att täthet ger positiva effekter för offentlig infrastruktur, service, mobilitet och samhällsekonomi men negativa effekter på miljö och sociala aspekter och hälsoaspekter. Effekten påverkas av utformningen och nivån av täthet, den kumulativa effekten som uppstår vid samverkan men som också kan vara motverkande, samt att det kan

finnas skillnader mellan lokala och globala effekter.

I studien jämfördes tidigare studier kring förtätning (229 vetenskapliga artiklar) med vilka argument som används för att förtäta i översiktsplaner från 58 svenska kommuner. Resultatet visade att inom fyra av sex kategorier ser planeringspraktiken mer positiv på täthetens bidrag till hållbar utveckling än vad resultatet av de vetenskapliga artiklarna visade. Störst avvikelse visade sig i den sociala påverkan av högre täthet vara. I mer än hälften av alla studier kring sociala effekter visades en negativ inverkan av täthet på både social interaktion och välbefinnande. Det finns alltså en diskrepans mellan forskningen och praktiken. Även inom kategorin miljöeffekter finns en diskrepans, trots kunskapen om täthetens negativa påverkan på till exempel urbana ekosystemtjänster som dagvattenhantering, mikroklimat och kolinbindning.

Inom urbanmorfologi brukar man prata om stadens olika byggstenar, som tillsammans skapar olika urbana miljöer. En indelning av stadens enklaste komponenter är fastighet, byggnad, gata och öppet rum. En femte komponent är rumskapande grönska då den bidrar till att definiera det öppna rummets form och gränser (Boverket 2024). I *Towards a social-ecological spatial morphology I: integrating elements of urban form and landscape ecology*, (Marcus et al. 2019) skriver författarna om social-ekologisk urbanmorfologi som ett sätt att integrera kunskapen om stadens form med landskapsekologi. Här kan kombinerade nätverksanalyser vara ett sätt att se och analysera den byggda och grön/blå miljön tillsammans. Gröna och blå element har också betydelse genom de kulturella ekosystemtjänster som estetiska och rekreativa värden som bidrar till människors hälsa och välbefinnande.

Certifieringssystem och verktyg

Ytterligare sätt att följa upp och utvärdera projekt är genom certifieringssystem och olika analyser. Det finns olika metoder och modeller finns för att kontrollera kvalitet och att mål uppnåtts i

byggprocessen. Ett sätt att utvärdera och säkra kvalitet är genom certifiering. Några exempel på certifieringar och verktyg är: Breeam Comminites, Leed, Miljöbyggnad, Green building, Grönytefaktor. De flesta används i sena skeden när man redan uppfört det som ska byggas och är främst inriktade på byggnader och fastigheter. Grönytefaktor är ett mått på hur gröna (vegetation) och blå (vatten) värden kan användas under planeringsskedet och styra utformningen i senare skeden. Man kan också använda metoder som involverar medborgare för att göra uppföljningar, tex medborgarundersökningar och medborgardialoger. Andra metoder som fångar upp det sociala perspektivet är SKB (social konsekvensbedömning) och BKA (barnkonsekvensanalys). Dessa metoder kan också användas i ett planeringsskede.

Metod

För att ta reda på om och hur någon utvärdering utförs hos kommuner gjordes en kartläggning genom en enkät. Detta för att nå ut till många respondenter och för att få en överblick av om, hur och varför man utvärderar samt hur utvärderingar används, hur intresset för utvärdering ser ut och vad man skulle vilja utvärdera.

En fallstudie utfördes där några kommuner valts ut genom resultatet av kartläggningen för att studeras närmare. Fallstudien utfördes dels genom studier av material tillhandahållna av kommunerna och dels genom intervjuer.

Vissa kommuner gör skillnad på uppföljning och utvärdering. Uppföljning är vanligtvis något som görs under processens gång och utvärdering sker efter processen är avslutad. Jag har i uppsatsen anammat detta, men inte i kartläggningsenkäten.

Kartläggning

En enkät med frågor skickades ut angående utvärdering av förtätade områden till 30 utvalda kommuner och till sex av Sveriges största byggföretag. Enkäten skulle klargöra om, i så fall hur och varför kommuner och byggföretag utvärderar förtätade områden, samt hur utvärderingen används. Den skulle också ta reda på varför man inte utvärderar, om man skulle vilja göra det och i så fall vad som då vore intressant att ta reda på. Genom kommunernas hemsida etablerades kontakt via telefon eller mail till någon på stadsbyggnads- eller samhällsbyggnadskontoret.

Urval av kommuner

30 kommuner där det förtätats mycket de senaste fem åren har valts ut med hjälp av statistik från SCB genom tre kriterier:

- Antal invånare (capita)
- Exploateringsgrad
- Storlek

Antal invånare (capita) för att få med kommuner med relativt hög täthet. Exploateringsgrad för att få med kommuner där man exploaterat mest mellan 2007-2012. Storlek för att få med de största kommunerna befolkningsmässigt i Sverige. Antalet kommuner som blivit utvalda att delta har också varit begränsat då det inte varit relevant att ta med mindre kommuner som inte förtätar i stor omfattning då förtätningstrycket inte är lika högt.

Utvalda kommuner:

Stockholm, Göteborg, Malmö, Uppsala, Sollentuna, Järfälla, Sundbyberg, Solna, Örebro, Lund, Linköping, Västerås, Helsingborg, Jönköping, Umeå, Borås, Huddinge, Eskilstuna, Gävle, Nacka, Halmstad, Botkyrka, Växjö, Haninge, Kungsbacka, Täby, Varberg, Norrköping, Karlstad och Lidingö.

Enkäten - Information och frågor

Tillsammans med frågorna mailades en kort informationstext ut, för att klargöra vad jag menade med förtätning och utvärdering:

”Jag har valt att avgränsa min studie genom att bara titta på förtätning då det idag är en av de mest aktuella formerna av stadsbyggande. Med förtätade menar jag någon typ av nybyggnation inom befintlig bebyggelse. Det kan vara att inom stadens gränser skapa nya stadsdelar, göra komplettering i befintlig bebyggelse eller omvandla verksamhetsområden.

Med utvärdering menar jag om det används några metoder för systematiskt bedömning av de resultat man åstadkommer. Till exempel kanske man använder olika certifieringar som en typ av utvärdering (t.ex. BREEAM Communities och ISO-certifiering). Andra exempel skulle kunna vara medborgardialog, förändring i pris på bostäder och företagsidkares intresse för området. Om ni anser att uppföljning av projekt sker utan att en metodisk utvärdering utförs notera gärna det under övriga kommentarer.”

Målet var att fånga upp om det fanns en helhetsbild inom detta område i kommunerna och byggföretagen. Frågor som ställdes var utformade för att fånga upp så mycket som möjligt och vara väldigt breda. Jag valde att inte specificera någon speciell typ av förtätning eller någon speciell aspekt som utvärderades. Enkäten skulle klargöra om, i så fall hur och varför kommuner utvärderar förtätade områden, samt hur utvärderingen används. Den skulle också ta reda på varför man inte utvärderar, om man skulle vilja göra det och i så fall vad som då vore intressant att ta reda på. Enkäten kommunicerades digitalt och skickades tillbaka via mail.

För att ta reda på om man utvärderade ställdes frågan:

Utvärderar ni förtätade områden i er kommun? Varför/varför inte?

Om man svarat ja, gick man vidare till att beskriva hur man utvärderade. Vilka metoder som användes, vilka aspekter som utvärderades och hur utvärderingen användes.

Om man svarade nej, fick man frågan om hur intresset såg ut; om man skulle vilja utvärdera, varför/varför inte samt vad man skulle vilja utvärdera.

Om man hade ytterligare kommentarer eller ansåg att man följde upp projekt utan en metodisk utvärdering kunde man nämna det under övriga kommentarer.

Fallstudie

Utifrån resultatet av kartläggningen valdes 5 kommuner ut för att studeras närmare. Här var tanken att undersöka vilka metoder man använder för att utvärdera och följa upp nybyggda områden i respektive kommun, dels utifrån den information jag fått av kommunerna genom enkäten dels genom hänvisningar till dokument på deras hemsidor. Jag gjorde utförde också korta intervjuer personerna jag fick kontakt med på kommunerna. Jag har valt att göra semi-strukturerade intervjuer och utformat frågorna med hjälp av boken *Den kvalitativa forsknings intervjun* av Steinar Kvale och Svend Brinkman.

Urval av kommuner

En faktor som var viktig i urvalet av kommuner som skulle studeras närmre var hur man använt den utvärdering som gjort i kommunen. Detta för att här kunna redovisa hur olika man kan jobba och för att få en spridning i hur långt man har kommit i sin utvärderingsprocess.

- Om man utfört utvärderingar och hur man behandlar resultaten.

- Om man tagit fram ett verktyg för utvärderingar men ännu inte utfört någon.
- Om man vill och har tankar på att utföra en utvärdering men ännu är i startgroparna.

Frågor till kommunerna

Det övergripande syftet med samtalet är för att få en djupare förståelse för hur man hanterat och resonerat kring förtätning av kommunen. De frågor som ställts till alla är:

1. Hur definierar ni begreppet förtätning?
2. Vilken typ av förtätning finns i er kommun som ni utvärderar/vill utvärdera?
3. Ser ni något behov av att utvärdera förtätade områden på något mer sätt än vad ni gör/kommer att göra/vill göra?
4. Finns det något som inte fångas upp i er utvärdering nu?
5. Är det något särskilt man vill veta om just områden som blivit förtätade? Är det några aspekter i just förtätade områden som är mer relevanta att utvärdera än i andra områden? Vilka?
6. Hur skulle en hållbar rutin se ut för att en utvärdering skall genomföras och inte prioriteras bort vid tid- och resursbrist?

Resultat

Här redovisas svaren från enkäten i en sammanställning av de 22 kommuner som svarade på enkäten. I en fallstudie studeras ett urval av fem kommuner som jobbar på olika sätt. Det kompletteras med intervjuer med respektive kommun.

Kartläggning

Beroende på hur man i kommunen använder begreppet förtätning och på hur man tolkat frågan "utvärderar ni förtätade områden i er kommun" har svaren på frågorna blivit olika. Det kan vara så att man utför utvärdering och uppföljning av hela staden inte specifikt för förtätade områden. Vissa gör en utvärdering (av hela staden) och delar med sig av metoder och dokument medan vissa ger exempel på vad de utvärderar som har med förtätning att göra. Det kan finnas de som utvärderar hela staden men inte specifikt förtätade och som svarat nej på frågan.

Svaren av frågan om man utvärderar förtätade områden redovisas i indelningen: Ja, Nej och Till viss del.

De som säger att de på något sätt utvärderar har tagits med under ja (om man har en metod) eller till viss del (om man säger att man utvärderar vissa saker och gett exempel på olika saker man utvärderat).

22 kommuner (av 30) svarade på enkäten. Dessa kommuner är: Göteborg, Malmö, Uppsala, Sollentuna, Järfälla, Sundbyberg, Solna, Örebro, Lund, Linköping, Västerås, Helsingborg, Jönköping, Umeå, Borås, Huddinge, Eskilstuna, Gävle, Nacka, Halmstad, Botkyrka, Växjö, Haninge, Kungsbacka, Täby, Varberg, Norrköping, Karlstad, Lidingö.

Om utvärdering av förtätade områden utförs och anledningen till det

NEJ

Elva kommuner anser sig inte utföra utvärderingar.

”Vi inte har några systematiska rutiner eller metoder för att följa upp förtättningsprojekt” Sundbybergs kommun

Några påpekar att man bara svarar för sin avdelning t.ex. planavdelningen, exploateringskontoret, stadsbyggnadskontoret. Det kan alltså vara andra delar av kommunen som gör det, men den överblick som krävs saknas.

”Som det är idag så gör vi inte på planavdelningen någon utvärdering.”
Göteborg stad

Kungsbacka kommun skriver att de inte gjort någon utvärdering av förtätade områden:

”Anledningen till att inga utvärderingar gjorts är att vi har få förtättningsområden i kommunen, även om de blir fler, och de flesta av dem har inte kommit så långt att de har varit värdefullt att utvärdera. Självkänt vill vi utvärdera dessa områden och kommer troligtvis att göra det när så är lämpligt.”

TILL VISS DEL

Åtta kommuner anser sig utföra utvärdering till viss del. Några utför viss utvärdering på en mer övergripande nivå för staden, några har tittat på olika parametrar.

”Nej, inte systematiskt. Tyvärr, för det vore värdefullt för erfarenhetsåterkoppling om vilka förtättningsprojekt som blir bra och inte. Vi utför dock viss utvärdering, men på övergripande nivå för staden.”
Örebro kommun

”Nej, tyvärr inte i den utsträckning vi önskar. Vi har gjort mindre utvärderingar för några områden” Gävle kommun

Anledning - Varför inte:

Tid- och resursbrist anges som de främsta anledningarna till att man inte utvärderar. Men fler påpekar att man tittar på det som byggs, gör studiebesök och pratar om projekt blivit lyckade eller inte.

”Naturligtvis sker diskussioner på arbetsplatsen om hur lyckade projekt blivit eller inte.” Örebro kommun

”Nya uppdrag pockar med sina resursbehov. Det är dock inte samma som att ingen utvärdering sker alls – men den kanske är hänvisad till samtal och diskussioner inom den löpande verksamheten.” Malmö stad

En annan anledning som många anger är att man inte har rutiner för att utvärdera. Behovet av utvärdering anses inte heller finnas hos vissa.

Några har iakttagit ett kommande behov, som till exempel Varbergs kommun:

”det är egentligen först under den senaste tiden som förtätningstakten har ökat och förtätning har skett mer ”aggressivt”. Det har därför framkommit ett behov att ta ett helhetsgrepp om förtättningsfrågan för staden, och kommunen arbetar därför med att ta fram en övergripande förtättningsstrategi för stadsområdet. Behovet av att utvärdera förtätade områden i staden har kanske inte varit så stort fram till nu, men med tanke på den pågående stadsomvandlingen i kombination med det starka trycket på fler bostäder, skulle det vara bra att om några år utvärdera hur staden förtätats samt vad det lett till för konsekvenser.”

Hur man definierar förtätning nämns också som en ”anledning”. Uppsala kommun: *”Vi definierar inte områden som förtätade eftersom det är normalfallet. Man skulle kunna säga att allt som byggts de senaste 25 åren är förtätning eftersom staden inte har kunnat expandera utanför sina gränser...”*

En annan problematik kring att avgränsa utvärderingar av just förtätning förs av Sollentuna kommun:

”Vi utvärderar inte dessa särskilt och det har nog aldrig varit någon fråga. Eftersom det inte finns något medvetet ställningstagande till detta är det lite svårt att svara på varför. Jag gissar att ett skäl till att frågan aldrig kommit upp är att det pågår en kontinuerlig förtätning där det skulle vara väldigt svårt att avgränsa både området och tiden för när förtätningen började och slutade.”

JA

Tre kommuner anser sig utföra utvärderingar. De har tydliga metoder för uppföljning för stadsbyggande, men inte specifikt för förtättningsprojekt. En av kommunerna är självkritisk till att rutinerna kring utvärderingen lätt prioriteras bort på grund av hög arbetsbelastning och brist på påtryckningar.

Varför JA:

”För att målen ska vara verkningsbara måste de även vara uppföljningsbara” skriver Järfälla kommun

“Rutiner som förespråkar utvärdering”. Örebros kommun skriver också att det vore värdefullt för erfarenhetsåterkoppling om vilka förtättningsprojekt som blivit bra eller inte.

Hur utvärdering av förtätade områden utförs och vilka aspekter utvärderas

Man använder statistik, enkäter, brukar- och driftutvärdering. Verktyg som GIS (geographic information system) används för att samla statistik.

Järfälla har ett system i sin översiktsplan för målstyrning och upp-följning inom samhällsbyggnadssektorn där man har identifierat ett antal nyckeltal för varje delmål som följs upp genom olika metoder. Nyckeltalen anger vad som ska mätas och uppföljningen anger hur informationen samlas in samt när och vem som ska ta del av informationen.

Huddinge har manualen Plexman som förespråkar utvärdering. Dels utvärdering av projektprocessen, men också drift- och brukarutvärdering. En extern enkätundersökning görs för att få reda på boende och brukarnas upplevelser och åsikter om det färdigställda projektet. En intern utvärdering av hur området fungerar ur driftsynpunkt utförs genom kommunens gatu- och parkavdelning.

Gävle har tittat på den fysiska aspekten i områden som har gjorts om från industri till bostäder.

Botkyrka använder enkäter och följer stadsdelar genom områdes-analyser och hållbarhetsanalyser för att få en helhetsbild.

Några är i startgroparna och har planerat att utvärdera projekt som ska byggas. Täby skriver om sitt hållbarhetsprogram (ett dokument som innehåller de mål som bedömts vara särskilt viktiga för att området ska bli en hållbarstadsdel) för Västra Roslags-Näsby:

”I arbete med området finns det en inriktning på att göra en utvärdering av resultatet sedan området tagits i bruk med inriktning på hållbarhetsfrågorna (ekonomiskt, ekologiskt och socialt).”

De flesta kommuner skriver att de följer sina stadsdelar men tittar inte särskilt på förtätning utom ibland. Vissa ger exempel på vilken information man då tycker är viktig att samla in. Två kommuner skriver att man ibland utvärderar själva processen i detaljplanearbetet eller för plan-, exploaterings- och bygglovsprocessen. En kommun har också följt upp resultatet för det nybyggda området, men då har man inte inkluderat boende och brukare i utvärderingen. Några som inte säger sig utvärdera kan ändå till exempel konstatera att där det förtätas så får byggföretagen bra betalt för bostadsrätterna.

Hur utvärderingen används

I Järfälla bearbetas målen med utgångspunkt i bland annat i en analys i relation till nationella och regionala mål.

Örebro använder sina utvärderingar för nulägesbeskrivning inför arbete med översiktsplanen, samt för att följa upp sitt arbete.

I Lund har man gjort viss uppföljning på övergripande nivå, där man tittat på hur många procent av det som byggs som är förtätning med perspektivet att bland annat hushålla med jordbruksmark.

Täby kommun skriver *”Det finns ett stort behov av att vinna kunskap kring detta (bygga på redan ianspråktagen mark). Inte minst när det gäller att se hur vi följer vår ambition att bygga ett hållbart Täby.”*

Intresse för att utvärdera, varför och vad

Här säger några att det finns intresse för att utvärdera och att det skulle vara intressant. Anledningar:

Man vill utvärdera utifrån ekonomiskt, ekologiskt och socialt perspektiv.

Man vill veta vilka konsekvenser förtätningen har fått, dels för det förtätade området, dels för staden som helhet. Hur resultatet blev utifrån de ambitioner och mål man hade från början. Man nämner både så kallade ”mjuka” och ”hårda” värden. Socialt och estetiskt- Hur de boende upplever sin miljö och hur de närboende upplever den färdiga miljön. Om förtätningen har bidragit till en mer levande och trygg stadskärna, om den sociala integrationen ökat. Om en mer blandad stad har kunna skapats. Om andelen hållbara transporter ökat och behovet av parkeringar minskat. Hur de gröna ytorna påverkats.

Man nämner erfarenhets- och kunskapsåterkoppling som en anledning till varför det vore intressant och viktigt att utvärdera.

”Det hade varit intressant att på lite längre sikt, när förtättningsstrategin färdigställts och implementerats, kunna utvärdera och se vilka konsekvenserna blivit. Det hade dessutom varit intressant att inför nästa framtagning av en fördjupad översiktsplan för stadsområdet ha utvärderat hur staden vuxit, för- och nackdelarna med detta, samt hur den skulle kunna utvecklas/växa framöver.” Varbergs kommun

Övriga kommentarer

Det som också nämns är praktiska saker som val av metod för genomförandet av utvärderingen.

"Det måste dock vara utifrån en extremt enkel modell om det ska göras mer återkommande." Malmö stad

Örebro kommun skriver *"Vi skulle vilja utvärdera några olika förtättningsprojekt, både processen som ledde fram till byggnationen men framför allt hur resultatet blev, om det blev som tänkt och hur de boende och omkringboende upplever det. ... På vilka grunder togs beslutet om att förtäta på just denna plats? Vad var ambitionerna, och farhågorna, under planeringen - och hur blev resultatet i praktiken? Vilka förväntningar hade de som flyttade in - och vad tänker de nu? Vad tycker de om sitt boende och om sitt närområde? Och vad tycker grannarna?"*

Varberg kommun skriver *"det är egentligen först under den senaste tiden som förtätningstakten har ökat och förtätning har skett mer "aggressivt". Det har därför framkommit ett behov att ta ett helhetsgrepp om förtättningsfrågan för staden, och kommunen arbetar därför med att ta fram en övergripande förtättningsstrategi för stadsområdet. Behovet av att utvärdera förtätade områden i staden har kanske inte varit så stort fram till nu, men med tanke på den pågående stadsomvandlingen i kombination med det starka trycket på fler bostäder, skulle det vara bra att om några år utvärdera hur staden förtätats samt vad det lett till för konsekvenser."*

Många utför inte utvärderingar specifikt för förtätning utan följer upp alla stadsdelar med samma kriterier.

Botkyrka skriver:

"Vi följer våra stadsdelar metodiskt genom t.ex. årliga områdesanalyser, hållbarhetsanalyser, att följa befolkningsutveckling m.m. istället. Vi gör det för att vi vill ha en helhetsbild, det "gamla" beståndet utgör en större del än det nybyggda."

Några följer upp själva processen med till exempel detaljplanarbetet.

Fallstudie

Utifrån kartläggningen valde jag att gå vidare med några kommuner som jag uppfattat jobbar på ett intressant sätt eller ha intressanta tankar om utvärdering av förtätning. De kommuner jag har valt att gå vidare med är Järfälla, Huddinge, Umeå, Örebro och Täby. Järfälla, Huddinge och Umeå som har metoder för utvärdering. Örebro som nyligen gjort en ny ÖP 2010 (översiktsplan) där man behandlar förtättningsfrågan och där man vill och ser behovet av att utvärdera just förtätade områden. Täby som är i startgroparna för ett projekt där man tagit fram ett hållbarhetsprogram som innefattar utvärdering och uppföljning.

I det här kapitlet studeras vad man utvärderar och vilka metoder som används, samt vad man vill utvärdera. Vilka aspekter som är viktiga att titta på vid just förtätning. Hur man använder sitt material eller vill använda sitt tänkta material. Om det är något som man inte tittar på men som man skulle vilja utvärdera. Om och vilka hinder som finns. Vad är kommuner som inte utför någon utvärdering intresserade av? Vad vill man utvärdera? Vilka aspekter av det man följer upp kan användas för att utvärdera just förtätning? Är det några aspekter som är viktigare vid förtätade områden än i andra typer av stadsutvecklingsprojekt.

Som en inledning på intervjun frågar jag hur man i kommunen definierar begreppet förtätning. Jag är medveten om att det är en svår fråga och det finns inget rätt eller givet svar. Det jag är intresserad av är hur man använder och resonerar kring begreppet. Flera säger att man inte har någon definition och ger exempel på konkreta områden i kommunen som man kallar förtätning.

Örebro kommun

Örebro kommun utvärderar staden som helhet men vill också utvärdera specifika förtättningsprojekt. De har nyligen tagit fram en handlingsplan för hur Örebro ska utvecklas: *På väg mot vårt framtida Örebro, del 2. Handlingsplan för stadens byggande (2014)*.

Örebro kommun säger att man följer förtätningens effekter över staden i stort och tittar idag på olika indikatorer som man tycker berör stadens invånare när staden förtätas. Detta görs genom olika indikatorer och GIS-analyser. Man tittar till exempel på andel av befolkningen som bor 3 km respektive 5 km från Storbron i kombination med 400 m från en stomlinje hållplats eller bor inom en av de mindre tätorterna. Analyser av avstånd till busshållplats, livsmedelsbutik och grönområde är ett annat exempel.

Vid några tillfällen har man utvärderat själva plan-, exploaterings- och bygglovsprocessen med syfte att återkoppla kunskap som kan användas i kommande projekt. I dessa fall har man också tittat på hur man upplever att resultatet blivit, men man har inte frågat de boende.

Man har i kommunen diskuterat hur man skulle kunna utvärdera förtätade områden. Både processen som lett fram till byggnationen men framför allt hur resultatet blev. Hur de boende och omkringboende upplever den nya miljön. På vilka grunder beslutet att förtäta togs, vad ambitionerna och farhågorna var under planeringen. Man skulle vilja veta vilka förväntningar de som flyttade in hade och vad de nu tycker om sitt boende och närområde. Hur de som bodde i området innan förtätningen upplever den nya miljön. Samt förtätningen sett ur ett barnperspektiv.

Intervju med en planstrateg, Översiktlig planering, Örebro kommun

1. Hur definierar ni begreppet förtätning?

“När vi pratar om förtätning tänker vi att det är den byggnation som görs

innanför stadens nuvarande utbredning. Det är ett relativt begrepp. Vi tänker kanske inte på Södra Ladugårdsängen som är en helt ny stadsdel som förtätning. Då bygger vi på ny mark. Det brukar vi inte prata om som förtätning utan som nya stadsdelar. Förtätning är mer när vi bygger fler byggnader i befintlig bebyggelse.”

2-3. Vilken typ av förtätning finns i er kommun som ni utvärderar/vill utvärdera? Ser ni något behov av att utvärdera förtätade områden på något mer sätt än vad ni gör/kommer att göra/vill göra?

“Vi har inte gjort någon systematisk utvärdering. Främst bostäder som vi vill utvärdera. Just för att se hur det blivit, hur det uppfattas av de boende, tillgång på friytor, hur man använder området och om det blev bra. Vi har några exempel där vi byggt med högexploateringsgrad vilket vi är lite ovana vid och vill se hur det blev. Det måste ju gå ett tag innan man kan se hur det blev. Vi har också pratat om att vi vill utvärdera hela stadsdelar och också vår egna kommunala process. Vi har räknat på buller och det skulle vara intressant att se hur det blev och hur det upplevs.”

4. Finns det något som inte fångas upp i er utvärdering nu?

“Hur har det blivit när det blir ännu mer personer i en stadsdel. Hur blir tillgången på parker och så, när slitage ökar. Hur blir det när fler personer delar på samma grönytor. Hur har vi lyckats med det? Även fast vi inte byggt på grönytor, hur har vi påverkat Örebroarnas tillgång till grönytor. Vi genomför övergripande uppföljnings-undersökningar där vi tittar på hur nära man har till grönområden mm. Men just hur ökad belastning på de parker som finns då det blir fler människor som nyttjar dem det har vi inte kollat på.”

5. Är det något särskilt man vill veta om just områden som blivit förtätade?/Är det några aspekter i just förtätade områden som är mer relevanta att utvärdera än i andra områden? Vilka?

Det har Örebro skrivit utförligt i sin handbok för stadens byggande. Där de tar upp de nya stadsdelarna och hur de ska utveckla befintliga

stadsdelar. Olika typer av förtätning och vad man tycker passar var.

“Vi har med aspekter som är viktiga att bedöma när man tittar på kompletterings bebyggelse och förtätning. Dels för politiken men också för att kommunicera det externt vad det är man kommer titta på och bedöma förslag om förtätning utifrån. Det ska inte vara så att någon skickar in ett förslag till kommunen och så är det en svart låda där de inte vet hur bedömningen görs och så kommer det ut ett ja eller nej. Vi vill vara tydliga med vilka aspekter vi bedömer när vi tittar på om det här är lämpligt eller inte. Det ska vara transparent.”

Man tittat på blandningen, ett tag var det så att man ville blanda allt men erfarenheter har visat att man kanske måste lyfta det en nivå. Kanske inte blandning inom kvarteret men blandning av olika kvarter. Den jättetäta blandningen med villor bredvid höghus har inte visat sig vara en bra blandning. Det blir ingen privat sfär på en villa tomt och skuggning mm. Man vill fortfarande blandat på stadsdelsnivå men inte inom kvarter. Den kunskapen fångades nog upp informellt i detaljplane- och exploateringsfasen, det något som de sett det själva och sen kanske det också framförts synpunkter från boende. I korridorerna görs erfarenhets- och kunskapsåterkopplingen varje dag. Det byggs så mycket så de måste prioritera andra saker. *“När vi är färdiga går vi vidare med nästa projekt för vi har ett sånt himla byggtryck.”*

6. Hur skulle en hållbar rutin se ut för att en utvärdering skall genomföras och inte prioriteras bort vid tid- och resursbrist?

“Inför olika projekt har vi tagit fram en förenklad projektplan där uppföljning finns med. Så att man tänker på det redan i början av processen. Det kanske kan ge ganska mycket att titta på ett projekt och djupdyka lite mer än att göra något lite halvdant. Att reflektera och diskutera är det viktigaste. Att skriva ner det kanske man ibland överskattar vikten av. Någonstans så vet man att man tjänar på att göra utvärderingar och erfarenhetsåterkopplingar och att lägga den tiden för det har man igen någon annan gång.”

“Nu ska vi börja med en ny översiktsplan och då börjar man med att utvärdera den gamla. Då tittar vi på var vi byggt blev det som vi trodde mängdmässigt, alla detaljplanen gås igenom och man tittar på om de följer öpn för att se vilken styrverkan översiktsplanen har haft. Vi försöker följa upp översiktsplanens styrverkan. Men det blir också en uppföljning men på en helt annan nivå. Det blir på en övergripande nivån där erfarenheter från enskilda projekt inte finns med. Men däremot kanske vi ser vissa projekt där man ser inte uppfyller målen som översiktsplanen satt och då gå in lite djupare på dem.”

Örebro kommun har tagit fram en checklista för aspekter som ska bedömmas vid komplettering och förtätning. Dessa är:
Platsens betydelse för stadsdelen/staden, Platsens funktionsblandningspotential, Bostadsstruktur, Befolkningssammansättning, Stadsbild och kulturmiljö, Påverkade boendekvalitéer för befintlig bebyggelse, Tillgång till friytor på gården eller grönytor mycket nära hemmet, Tillgång till grönområden, Påverkan på grönområden, Trafik, Parkering, Buller, Skyddsavstånd till verksamheter och Genomförbarhet.

I handlingsplanen tas också olika typer av kompletteringsbebyggelse upp och hur man ställer sig till den typen. Dessa är:
Lucktomt, Bebygga innergård, Våningspåbyggnad, Vindsinredning, Riva, bygga nytt, Bygga i kanten på park, Bebygga grönytor, Bygga på ineffektivt utnyttjade ytor, Bygga vid vatten, Ny höjdskala, Väldigt höga hus.

Järfälla kommun

I Järfälla använder man sig av nyckeltal för att följa upp mål som satts i översiktsplanen. Olika metoder för datainsamling används i den

uppföljningsmatris som tagits fram. Man utvärderar och följer upp med statistik från SCB, geografisk analys, resevaneundersökning och medborgarundersökning. Målen har delats in i delmål.

Intervju med samhällsbyggnadsdirektören, Järfälla kommun

1. Hur definierar ni begreppet förtätning?

“Vi använder inte begreppet förtätning så ofta, vi pratar mer om komplettera med bebyggelse. Hur man med kompletteringsbebyggelse kan förstärka och utveckla en plats.”

2-3. Vilken typ av förtätning finns i er kommun som ni utvärderar/vill utvärdera? Ser ni något behov av att utvärdera förtätade områden på något mer sätt än vad ni gör/kommer att göra/vill göra?

“Ofta är det så att man har en befintlig bebyggelse som är byggt på 60-talet med ganska stora friytor runt om där man kompletteringsbebygger och så bebygger man den typen av fastighet ytterligare, det är den typen av förtätning som vi utvärderar. Det sker genom översiktsplanens uppföljning av olika nyckeltal. Och vi har inte nåt speciellt sätt att utvärdera just den här typen av bebyggelse, utan vi har generella metoder där vi utvärderar vårt stadsbyggande där det här kommer in. Man gör ingen skillnad på uppföljning och utvärdering i översiktsplanen.”

4. Finns det något som inte fångas upp i er utvärdering nu?

“Formaliserat sätt att utvärdera. Attityd undersökningar och djupintervjuer för att få en mer kvalitativ återkoppling där man kan gå in och fråga mer vad tycker du? Vad blev resultatet av det här? Känns det lättare att använda gården nu osv. de dimensionerna får vi inte in; hur människor upplever platsen innan och efter.”

“Vi har gjort det för Barkarbystaden men där handlar det om att bygga stad på ett flygfält. Där gör vi såna djupintervjuer. När man flyttat in, hur känns det, vad är det man saknar. Där finns ett större program för. Där

har vi tagit fram ett kvalitetsprogram för varje stadsdel som ligger till grund för utvärderingarna som utförs där.”

“Jag tror att det viktiga med utvärdering, är att hitta i vilka skeden man ska följa upp och utvärdera samt varför. Med det tempo och förväntningar som finns på Järfälla kommun idag så är det svårt att få tid att prioritera detta framför annat. I vissa skeden i stadsbyggnadsprocessen lägger man in utvärdering som en del i processbeskrivningen. Bygglovsprocessen när man lämnar slutbesked och allt är klart kan gå igenom vissa delar.”

5. Är det något särskilt man vill veta om just områden som blivit förtätade?/Är det några aspekter i just förtätade områden som är mer relevanta att utvärdera än i andra områden? Vilka?

“Människors upplevelser innan och efter.”

“Våra mål är ganska generellt hållna, utvärderingar visar mer på riktningar och tendenser. Lite av svaren får man in genom medborgarundersökningar, men där kan svaren bero på andra saker än stadsbyggandet.”

“Det intressanta är när man diskuterar det man analyserat, de tendenser som man inte kan ta för sanningar men som kan ge riktningar.”

6. Hur skulle en hållbar rutin se ut för att en utvärdering skall genomföras och inte prioriteras bort vid tid- och resursbrist?

“Först diskuterade vi vilka utmaningar och övergripande målbilder vi har för vårt stadsbyggande fram till 2030. Vi satte delmål och nyckeltal och diskuterade uppföljning delvis utifrån vad som går att följa upp, vad är enkelt att följa upp och samtidigt säger någonting om de övergripande målen. Det diskuterades vad det är för verktyg vi har för bra uppföljning och vad är det för mått vi vill ha. Vi tittade på vad som går att följa upp och vad som säger någonting om de övergripande målen.”

Här redovisas de nyckeltal Järfälla kommun använder som beskriver vad som ska mätas för att förja upp målen i översiktsplanen.

Under delmålet Urbana kvaliteter tittar man på:

Antal bostäder som byggs per år, folkmängd, andel invånare som har max 1 km till närmaste spårstation, andel hushåll som har mer än 15 service- och urbana verksamheter inom 500 meter samt andel Järfällabor som ger kommunen höga betyg avseende den gestaltningsmässiga kvaliteten på den byggda miljön.

Under delmålet för levande natur och kultur tittar man på:

Andel bostäder och förskolor med god tillgång till variationsrik natur och närhet till parkmiljöer av hög kvalitet, uppmätt vattenstatus i kommunens sjöar och vattendrag samt areal biologisk värdefull mark och fungerande ekologiska landskapssamband.

Under delmålet smart infrastruktur tittar man på:

Andel personresor med kollektivtrafik samt gång- och cykeltrafik, koldioxidpåverkan per person, mängden insamlat hushållsavfall per invånare samt andel boende som är bullerstörda av väg- och spårtrafik.

Under delmålet kunskapssamhället tittar man på:

Antal arbetstillfällen i Järfälla, andel företag som är integrerade med bostadsbebyggelse och andra urbana verksamheter samt andel hushåll och företag med tillgång till bredband om minst 100 Mbit/s.

Under delmålet kunskapssamhället tittar man på:

Andel av Järfällas befolkning som ger kommunen höga betyg avseende kvaliteten och tillgången till platser för möten, fritid och kultur, andel Järfällabor som ger kommunen höga betyg avseende upplevd trygghet i kommunen, andel av olika boendeformer samt andel Järfällabor som ger kommunen höga betyg avseende att vara en attraktiv plats att leva och verka i.

Huddinge kommun

Huddinge använder sig av planerings- och samhällsbyggnadsmanualen Plexman. Den står för PLANerings- och EXploateringsMANual. Det är en manual som beskriver vad som ska göras under olika skeden i samhällsbyggnadsprocessen. Där finns uppföljning och utvärdering med som en viktig del av arbetet, där uppföljningar sker under processens gång och utvärdering är den som utförs då projektet är klart. Rutinen för att utföra dessa utvärderingar är idag bristfällig skriver min kontakt som är planarkitekt på Huddinge kommun.

Uppföljning sker med mallar där tidsåtgång, deltagande, arbetsform och bra och dåliga erfarenheter och användbarheten av arbetsgången fångas upp. Detta sker för planprogram, detaljplan och exploateringsavtal samt genomförande. När projektet har genomförts är det projektledarens ansvar att överlämna projektet till utvärderingskedet. Nu sammanställs tidigare uppföljningar, man gör en avstämning gentemot planinriktningen, ramavtal/exploateringsavtal och övriga eventuella avtal, samt kommunens mål. Man tittar på kvalitén gällande lokalisering, innehåll/funktioner och gestaltning/utformning. Man tittar också på om projektet uppfyllt förväntningarna från projektstart och stämmer av projektekonomi.

Brukarutvärdering görs när området är nyinflyttat (här håller en ny utvärderingsmall på att tas fram med hjälp av en konsult). Metoder som används är enkäter eller djupintervjuer. Här vill man ta upp: gestaltning, rekreation och lek, service, trafik och tillgänglighet, störningar samt kommunikation.

En intern utvärdering av driften ska göras då området varit i bruk under en tid. Denna utvärdering vil man göra i samband med brukarutvärderingen. Man undersöker här för- och nackdelar med områdets utformning. Dessa två utvärderingar görs efter att projektet varit i bruk i cirka ett år.

Problem med utvärderingen är att den inte utförs då det inte finns några

fungerande rutiner kring detta. En anledning till detta är att det inte framgår vem som är ansvarig för den slutgiltiga utvärderingen gör att ingen kan ställas ansvarig till att den inte utförs.

Intervju med en planarkitekt, Huddinge kommun

1. Hur definierar ni begreppet förtätning?

“När vi pratar om förtätning i arbetet så handlar det ofta om framförallt de kollektivtrafiknära områdena som redan är bebyggda där vi vill få in fler boende. Vet inte om det finns någon speciell definition.”

2-3. Vilken typ av förtätning finns i er kommun som ni utvärderar/vill utvärdera? Ser ni något behov av att utvärdera förtätade områden på något mer sätt än vad ni gör/kommer att göra/vill göra?

“Vi har ambitionen att utvärdera alla projekt. Något speciellt fokus på förtätningssområdena har vi inte. De större samhällsbyggnadsprojekten är oftast förtätningssområden, men det kan också vara nyetableringsområden. Vi jobbar med stadsbyggnadsvention där flera kommuner ingår och där man jobbar med nykeltal. Genom detta samarbete ska en ny brukarutvärdering tas fram.”

4. Finns det något som inte fångas upp i er utvärdering nu?

“Framför allt rutinerna som det brister i. Det är inga påtryckningar uppifrån. Rutinen finns på pappret men inte i verkligheten/verksamheten. Det finns ju så mycket om man skulle vilja utvärdera i efter hand. Mycket av tankarna om den uppföljning vi bör göra är ju kring detaljplanen speciellt när det gäller miljöaspekterna. De är ju inte reglerade i detaljplanen. Såna delar som hade velat titta. Det som inte är reglerat. Det är ju mycket som bygger på exploatörernas goda vilja. Det är ju inte alltid det blir som man vill i slutändan.”

5. Är det något särskilt man vill veta om just områden som blivit förtätade?/Är det några aspekter i just förtätade områden som är mer relevanta att utvärdera än i andra områden? Vilka?

“Vid förtätning är det lätt att man inte tar hänsyn till kulturmiljön i den utsträckning man skulle vilja. Det skulle vara intressant att titta på hur de boende upplever förtätningen i efterhand. Och om vi har lyckats förmedla en rättvis bild av vad som komma skall. Med brukarutvärderingarna tittar man på hur de nya boende för att titta på hur området används.”

6. Hur skulle en hållbar rutin se ut för att en utvärdering skall genomföras och inte prioriteras bort vid tid- och resursbrist?

“Det kanske finns en poäng i att titta på några projekt så att det blir gjort iaf. Resurserna med att göra utvärderingarna är alltid något som kommer upp när man utvärderingar. Så länge man också inte gör utvärderingen för utvärderingens skull utan också tar hand om den på något sätt som skapar något mer värde. Man måste kunna hantera det man gjort och dra nytta av det.”

Täby kommun

Täby kommun säger sig inte ha några förtättningsprojekt att utvärdera än, men har utarbetat ett hållbarhetsprogram för stadsutvecklingsprojektet Västra Roslags Näsby där utvärdering och uppföljning finns med.

I en intervju med stadsarkitekten säger hen att det man följer upp och utvärderar är från hållbarhetsprogrammet Västra Roslags-Näsby i Täby: De skriver i programmet att uppföljning och utvärdering vilar på flera aktörer. Programmet är framtaget i samarbete med flera aktörer, tjänstemän, politiker och externa experter från Kungliga tekniska högskolan, (KTH) och statens väg- och transportforskningsinstitut, (VTI), m.fl.

I uppföljningen ingår:

Exploatören ska under byggprocessen redovisa hur deras handlingsplaner genomförs så att hållbarhetsmålen uppfylls. En skriftlig redovisning lämnas in två gånger per år till kommunen som ansvarar för att samla in material som behövs för att dokumentera att hållbarhetsmålen uppfylls.

I utvärderingen ingår:

Två år efter sista inflyttning bör en utvärdering ske där ansvaret ligger på Täby kommun. Utvärderingen syftar till att ta reda på om system och tekniken fungerar enligt uppställda krav och målbilder. En enkät som mäter nöjd boendeindex ska användas i utvärderingen. Aspekter som bör belysas är energiförbrukning, antal cyklande och kollektivtrafik, nöjd boende index (NBI) samt grönytefaktor. Man vill också dokumentera framgångsfaktorer och fallgropar för att kunna använda erfarenheterna om hållbarhetsaspekterna i andra projekt.

Intervju med Stadsarkitekten, Täby kommun

En kort intervju genomfördes med stadsarkitekten på Täby kommun. Här hinner inte alla frågor ställas utan det blir mer ett samtal om vad som händer i Täby just nu.

På frågan kring hur de definierar begreppet förtätning blir svaret:

“Vi har ingen definition på begreppet förtätning faktiskt. Han påpekar att de inte gör utvärderingar, den utvärdering som står i hållbarhetsprogrammet innefattar bara själva processen och inte resultatet. Vi har inte sagt att vi ska utvärdera måste jag säga. Däremot har vi i vår ÖP sagt var vi ska bygga: och det är i kollektivtrafikhäna områden och ytor som redan är anspråkstagna som parkering eller galoppfält. Vi ska inte gå in på jungfruligmark.”

Under intervjuen pratar vi dock om att Täby centrum har förtätats på parkeringsplatser. Där anledningen är Täby centrums utveckling, konjunkturen. Först var folk emot, sedan när de insåg att det fanns potential till inkomster och att områden rustas upp ville fler att det skulle förtätas. Detta har dock inte fångats upp genom någon utvärdering eller uppföljning.

Umeå kommun

Umeå kommun jobbar övergripande med att följa upp översiktsplanens sex utvecklingsstrategier. Dessa är *5-kilometersstaden*, *Mer stad!* – *komplettering som vitaliserande kraft*, *Skapa hög täthet i nya områden*,

Tillväxt i kollektivtrafikstråk och omvandling av trafikleder, Satsa på offentliga rum och parker samt Alla ska med.

I ett mail skriver min kontakt på Umeå kommun: *“Ser man specifikt till den fråga som du ställer blir svaret att den kontinuerliga uppföljningen av utvecklingsstrategierna, som är ett koncentrat av de tankar som rests i Översiktsplaner och Fördjupade översiktsplaner över en längre tid ämnar säkra att en förtätningens positiva aspekter överväger de negativa.”*

De aspekter som berörs i uppföljningen av utvecklingsstrategierna är fysiska (genom att följa, analysera och utvärdera det konkreta byggandet av lägenheter och lokaler för verksamhet – både offentlig och privat), det samhällsekonomiska för att beskriva hur områden med högre förtätning får en förändring av demografisk sammansättning, hur socioekonomiska förhållanden som förändras över tid, samt ekonomiska förhållanden för kommunens egna verksamheter (för- och grundskola samt äldreverksamhet) förändras. Estetiska aspekter av förtätning analyseras av Stadsarkitekt medan biologiska aspekter behandlas av Naturvårdsplanerare. Ser man specifikt till de biologiska aspekterna pågår nu ett fördjupat samarbete med Stockholms län med en Biotopdatabas som även inkluderar Umeå tätort.

De använder ett GIS-baserat system som bas för uppföljningen. Genom GIS samlas kvantitativ data medan kvalitativa data sammanställs i rapportform. Varje år publiceras rapporter med uppföljning som en del av aktualiseringsprocessen i översiktsplanen. Daniel skriver också att hela Umeå är ISO-certifierad vilket innebär kontinuerlig uppföljning och utvärdering. Man ska också påbörja en miljöcertifiering nästa år.

Exploateringstal används för att titta på förändringen i täthet. Här tittar man på förändringen i befintliga stadsdelar. Både hur markytan används och för att beskriva den tredimensionella staden syns i exploateringstalet.

Man använder utvärderingen både som avstämning till den politik som

förs och som underlag för att förbättra egna processer: *Utifrån politikernas ambitioner utvärderas det som byggs; bygger vi det som avses i ÖP:n.*

Intervju med en statistiker på Umeå kommun

1. Inledningsvis ställs frågan om hur de ser på begreppet förtätning. Här kommer samtalet att handla om Umeås vision om att befolkningen ska öka, men att det ska ske på ett hållbart sätt. Man vill öka volymerna av boende men inte bygga in sig i en situation där man har ett bilberonde. Det finns både fördelar och nackdelar med att skapa förtätning och vilken typ av bebyggelse man bygger menar hen.

Hur har ni valt ut aspekterna som ni utvärderar ifrån?

“Grundtanken har varit att titta på vad vi beskriver i översiktsplanen. Utvecklingsstrategierna. Utifrån dessa har vi valt ut vad vi ska utvärdera. Där finns det nyckelord som man utgår ifrån.”

Saknas några aspekter?

“Det som är svårt att följa upp är att alla ska med. Alla ska ha ett inflytande. Mäta jämställdhetsaspekter kvantitativt är svårt. Man letar efter nyckeln under lampan utan att veta var man tappade den.”

Med bakgrund av statistik från folk och bostadsräkningen 1990 är trångboddheten, kvadratmeteryta per individ, något de kommer titta lite närmre på.

Man gör fördjupade analyser i ett specifikt område, där det tex byggts mycket. Ta stöd av de undersökningar som görs och finns och titta på vad intentionen i ÖP:n är och vilka indikationer följer vi upp. Vilka är de viktigaste delarna poängterar hen och säger: *“Vi har en ambition av att skapa nånting. Man vill visa att man verkligen har tänkt, det finns en plan en tanke om hur man byggt. Det är viktigt ur en demokratisk synvinkel. Om man tar debatten i media så kan man ibland tänka att hur har dom tänkt här eller är det någon som har tänkt.”*

Diskussion

I det här kapitlet diskuteras metoden, kartläggningen genom enkätundersökningen och fallstudien med intervjuerna, samt en reflektion kring vad som hänt under de 12 år som gått sedan undersökningen gjordes.

Denna uppsats syfte är att ta reda på om och hur förtätade områden utvärderas av kommuner. Frågor som jag sökt svar på är: Utvärderar kommuner förtätade områden i sin kommun? Vilka metoder kan användas eller används för att utvärdera områden som blivit förtätade? Vad är viktigt att ta reda på när förtätade områden utvärderas? (Vilka aspekter är viktiga att ha med i en utvärdering av förtätade områden)

Metoddiskussion

Då jag i den inledande fasen i arbetet med denna uppsats hade svårt att hitta information kring om och hur kommuner följde upp sin stadsutveckling föll valet på att helt enkelt ställa frågan själv.

Kartläggningen

Att använda en enkät för att kartlägga om och hur man utvärderar gjordes för att snabbt och lätt nå ut till många respondenter. Jag har ofta fått hjälp från kommunen att hitta den person som de tror är den rätta att svara på frågorna. I några fall har jag blivit tipsad om att ta kontakt med andra delar av kommunen. Att jag i vissa fall fick hjälp att hitta personer som hade möjlighet att svara på enkäten kan påverkat svarsfrekvensen. 73% svarsfrekvens får ses som ett bra resultat.

Utifrån det Kungsbacka skriver i sitt svar; att man har för få förtättningsområden i kommunen och de flesta är inte så gamla att man tycker det är värdefullt att göra en utvärdering än, tycker jag styrker urvalet av endast 30 kommuner. I mindre kommuner och kommuner där man inte bygger så mycket kanske behovet saknas helt.

Beroende på hur man i kommunen använder begreppet förtätning kan svaren på frågorna variera. Dels beror svaren i enkäten beror på vem man frågar. Dels kan det vara så att man utför utvärdering och uppföljning av hela staden, inte specifikt för förtätade områden. En annan aspekt kan vara att man inte har någon metod för just förtätade områden och då väljer att svara att man inte gör någon utvärdering. Medan vissa tycker att man gör det men att man använder samma metod som man följer upp och utvärderar hela staden med. Det kan också vara så att man följer upp projekt utan någon systematisk metod. För att fånga upp det skrev jag i enkätformuläret: Om ni anser att uppföljning av projekt sker utan att en metodisk utvärdering utförs notera gärna det under övriga kommentarer.

Svårigheter med att placera in kommuner i ja och nej

Beroende på hur man tolkat frågan "utvärderar ni förtätade områden i er kommun" har svaren blivit olika. Vissa kanske säger att de utvärderar förtätade områden då de har en rutin för utvärdering av alla områden och då ingår de förtätade områdena i den utvärdering som görs. Här har man då inte angett att man tittar på några särskilda parametrar just för förtätade områden. Vissa kan ha tolkat frågan om utvärdering för endast förtätade områden utförs och då svarat nej (som Uppsala). Man har istället berättat om andra utvärderingar man har gjort. Här har jag sorterat in dem under "till viss del" om de säger att de på något sätt utvärderar.

Begreppet förtätning – både för snävt och för brett

Min avgränsning genom förtätning har både känts för snäv och för bred. För snäv då kommuner ofta utvärderar alla områden och inte tittar specifikt på förtätade projekt. För bred då det finns många olika typer av förtätning, där många olika aspekter skulle kunna utvärderas beroende på vilken typ av projekt man tittar på. Den definition jag skickade med i enkäten kan tolkas som väldigt bred.

I och med enkäten kom också begreppet förtätning att bli en fråga som jag tog med vidare in i fallstudien. Både enkäten och intervjuerna visar att man använder begreppet förtätning på olika sätt. Det hade varit intressant att dyka djupare i begreppet förtätning men tidsmässig avgränsning uteslöt det samt att det skulle kunnat bli en för snäv ram mot respondenterna.

Ett sätt att mäta och förstå olika typer av förtätning är genom att titta på täthet. Ett ställningstagande i denna uppsats var att inte fördjupa mig i hur man mäter täthet. Detta utifrån resonemanget att man i en utvärdering eller uppföljning är intresserad av främst hur det blev, uppfyllde man uppsatta mål en utvärdering eller uppföljning

Fallstudien

Fallstudien utfördes då resultatet från enkätstudien inte gav tillräckliga

svar på mina forskningsfrågor. Urvalet av kommunerna i fallstudien bygger på de svar jag fick i enkäten. Där kommunerna på ett eller annat sätt svarat att de jobbade med något typ av utvärdering eller uppföljning. Fallstudien bygger på materialet jag fick av dem. Det man kan konstatera är att

Frågorna i intervjuerna togs fram utifrån svaren i enkäten som väckt vidare frågor kring hur man jobbar och vad man tycker är viktigt, vilka utmaningar man ser kring att följa upp och utvärdera, och om det är något särskilt man vill följa upp kring det man bygger nu. Fokus låg här på att få svar på de två sista forskningsfrågorna. Semistrukturerade intervjuer utfördes då jag ville fånga upp så mycket som möjligt.

Resultatdiskussion av kartläggningen och fallstudien

Utvärderar kommuner förtätade områden?

Resultatet från kartläggningen visade att få anser sig systematiskt utvärderar förtätade områden. Även fast fler uttryckte att man inte har utrymme för systematisk utvärdering så fångades ändå kunskap om olika projekt upp. Flera kommuner beskrev att man också fångar upp kunskap om projekt är lyckade eller inte genom studiebesöken samt vardagliga samtal och diskussioner. Det här tycker jag visar på hur stor betydelse samtalen spelar och hur det kan forma hur vi tänker om något och kanske till och med påverka beslut som fattas. Man kan också fråga sig om detta har något att göra med den diskrepansen (Berghauser Pont et al. 2021) som finns mellan planpraktiken och vetenskapen kring effekterna av förtätning. Om det är i samtalen som vår kunskap och erfarenhet byggs så visar Berghauser Pont et al (2021) vikten av en vetenskaplig förankring för att undvika omedveten bias.

Tid- och resursbrist angavs som en av de främsta anledningarna till att

man inte genomförde utvärderingar. En annan anledning var att man inte har några rutiner eller metoder för att följa upp förtättningsprojekt. Under de år som gått sedan kartläggningen utfördes har fler metoder och verktyg tillkommit, så idag finns det bättre möjlighet till utvärdering. Ett exempel är Örebro kommun som har fortsatt arbeta med sin handlingsplan och använt FOMA-Manualen för utvärdering. I detta sammanhang så kan man också fundera kring kunakspen som vi nu har kring den diskrepans som finns mellan praktik och vetenskap motiverar än mer till att verkligen förstå konsekvenserna av det man bygger och hur man planerar.

En aspekt som kom upp är kopplingen till vad man identifierar som förtätning. Man tyckte att det skulle vara svårt att avgränsa förtätning både som område och i tid (när förtätningen började och slutade). Vissa kommuner ansåg att allt som byggs är förtätning så då blir resultatet för utvärderingen för den övergripande nivån och utvärdering av förtätning densamma. Vissa kommuner ansåg sig inte ha några förtättningsprojekt att utvärdera. Fler såg dock behovet av att titta specifikt på det man ansåg vara förtättningsprojekt då trycket på exploatering ökat. Oavsett vad man definierar sin exploatering som, tror jag att EUs taxonomi om att inte bygga på jungfrulig mark mm. kommer påverka framtidens lokalisering av exploateringar.

Sammanfattningsvis - varför inte utvärdering:

- Brist på tid
- Brist på resurser
- Avsaknad av rutiner
- Avsaknad av metod
- Avsaknad av lämpliga förtättningsprojekt att utvärdera
- Ingen anledning att göra skillnad på förtätning och annan stadsutveckling

De kommuner som följde upp och utvärderade hade antingen tydliga

rutiner och metoder för utvärdering, dock upplevde man samma problematik med tidsbrist och hög arbetsbelastning.

Vilka metoder används?

Genom kartläggningen och fallstudien framgår det att olika metoder används för att följa upp och utvärdera.

Järfälla kommun är ett bra exempel på hur man har jobbat systematiskt. Dels genom att de brutit ner sina mål i delmål, satt nyckeltal och beskriver hur uppföljningen ska gå till, beskriver de också att målen bearbetas mot regionala och nationella mål. Jag tycker det är en styrka att matrisen finns med som bilaga till deras översiktsplan så att alla kan se vad och hur kommunen utvärderar. Det kan också vara ett sätt att kommunicera till sina medborgare och skapa delaktighet och transparens. Detta med ansvar mot sina medborgare nämner också Umeå kommun.

Sedan kartläggningen och fallstudien gjordes har det utvecklats fler metoder för utvärdering, som till exempel manualen kring funktionell täthet och Smart täthet. Dessa verktyg skulle kunna hjälpa kommuner att mer systematiskt titta på urbana miljöers olika komponenter och värden.

Eftersom fler uppger att en av de största anledningarna till att man inte utför utvärderingar är tid och resursbrist, så kanske det inte spelar någon roll hur bra metoder man har om de är för komplexa och tidskrävande - om det är kommunerna själva som ska utföra utvärderingen.

Vilka aspekter vill man utvärdera?

Frågan om utvärdering av förtättningsprojekt skiljer sig eller bör skilja sig från en övergripande utvärdering hade varit intressant att få tydligare svar på i enkäten. Några enkätsvar gav indikation på att man såg ett behov av mer kunskap kring förtätning och dess effekter. Framför allt kopplat till arbeten med översiktsplaner och ambitionerna om att skapa ett hållbart samhälle. Att man är i behov av mer kunskap visar också (Berghauser

Pont et al. 2021) då det finns en diskrepans mellan planpraktiken och vetenskapen.

Under frågan om det är några speciella aspekter som man vill titta på svarar många att man vill förstå konsekvenserna av förtätningen. Dels i det förtätade området, dels för staden som helhet. Man vill utvärdera från ett hållbarhetsperspektiv och titta på de ekonomiska, ekologiska och sociala aspekterna samt titta på resultatet utifrån de ambitioner och mål man hade från början. Jag uppfattar att man vill titta på alla de aspekter som används i argumenten för förtätning - om en funktionsblandad stad har kunnat skapas. Utvärdering av de sociala och estetiska delarna för att fånga upp de mjuka värdena nämns som utmanande. Hur fångar man upp hur både boende i de förtätade områdena och närboende upplever den färdiga miljön, om förtätningen har bidragit till en mer levande och trygg stadskärna, om den sociala integrationen ökat? Ett sätt att undersöka detta är genom funktionell täthet och den manual som (Berghauser Pont et al. 2021) tagit fram. Efter denna uppsats fallstudien utfördes har Örebro kommun testat verktyget (Boverket, 2024).

Frågorna kring hur resultatet av genomförda stadsbyggnadsprojekt blev i praktiken finns uppenbarligen hos kommunerna och jag upplever att man är väl medveten om argumenten för och emot förtätning. Det som efterfrågas, om man bortser från tid och resurser, verkar vara metoder och mer kunskap. Både Örebro och Järfälla kommun är inne på fler de delar som verktyget Smart täthet tar upp.

Något som många kommuner upplever som svårt är att mäta är de mjuka värdena. Här pekar också (Berghauser Pont et al. 2021) på den diskrepans som finns mellan praktik och vetenskap kring sociala aspekter. I Örebros kommun är man både intresserad av processen som ledde till byggnationen men också resultatet - om det blev som man tänkt och hur de boende upplever miljön. Huddinge nämner kulturhistoriska värden som svåra och att det skulle vara intressant att utvärdera vad de boende

tycker efter man förtätat. I Umeå är man lite inne på samma spår, där en av Umeås utvecklingsstrategier heter En stad för alla. Här brottas kommunen med hur de ska mäta jämställdhet. Hur ser man att staden är för alla? I intervjun nämns aspekter kopplat till jämlikhet och svårigheten med att fånga upp alla målgrupper. Man vill visa att det finns ett tänk och en långsiktighet i det kommunen gör. Att det är viktigt ur en demokratisk synvinkel.

Kanske behöver också de biologiska aspekterna och ekosystemtjänster synliggöras mer genom social-ekologisk urbanmorfologi som (Marcus et al. 2019) beskriver. Genom spridningsanalyser kan vi få syn på värden och tjänster som inte fått ta lika stor plats i planering och utvärdering tidigare. De starkaste argumenten för förtätning med fokus på minskat koldioxidutsläpp och minskad markanvändning behöver få sällskap av fler. Risken är annars att vi får ett planeringsideal som förbiser de sociala och ekologiska aspekterna och dess värden - något som inte alls är hållbart. Kanske är vertyg som funktionell täthet tillsammans med spridningsanalyser en väg till den täta gröna kvartersstaden.

Utmaningarna med ett förändrat klimat och att skapa ett samhälle som både är flexibelt och klarar av förändringar, och att inte bidra till ökade utsläpp är tuffa. Frågan vad en urban miljö behöver vara kommer med all säkerhet ändras i framtiden. Vi kanske kommer stå inför helt andra utmaningar än de vi ser idag. Staden som livsmiljö för inte bara människor, utan också för naturen och djuren som bidrar till vår välfärd.

Jag upplever att de stora frågorna kring förtätning som stadsbyggands ideal finns kvar, men att diskussionen är mer nyanserad nu. Dels har nya verktyg och metoder tillkommit, dels tror jag att man har hunnit dra lärdom av det som byggts och sett både bra och dåliga exempel på förtätning. Resultatet blir synligt på fler sätt, tex genom domstolsbeslut, att man omfamnar aspekter som inte tidigare värdesattes och tar större hänsyn till helheten.

Vidare forskningsfrågor

Det skulle vara intressant att följa upp den datainsamling som gjordes 2012 för att se om och hur kommuner följer upp sin stadsutveckling.

Står man inför samma utmaningar nu som då eller har fokus ändrats? Vad har man lärt sig under åren som gått av den stadsutveckling som skett? Påverkar nya utmaningar som pandemin och att vi befinner oss i ett mer instabilt världsläge hur man tänker kring vad ett resilient och hållbart samhälle är? Vilka frågor kommer man ställa sig i framtiden, vad kommer man vilja utvärdera?

Referenser

Berg, P. G. (2010). *Timeless Cityland – An interdisciplinary Approach to finding the Sustainable Human Habitat*. Baltic University Press – Uppsala University and Landscape Architecture Unit, Department of Urban and Rural Development. Swedish University of Agricultural Sciences.

Berg, P.G., Hedfors, P., Granvik, M., Eriksson, T. och Eriksson, F. (2017). *Funktionell täthet - nya FOMA-manualen: verktyg för att fortlöpande balansera täthet och rymlighet i svenska städer*. Uppsala.

Berghauser Pont, M., Haupt, P., Berg, P., Alstäde, V. & Heyman, A. (2021). *Systematic review and comparison of densification effects and planning motivations*. *Buildings and Cities*, 2(1), s. 378–401.

Björk, C. Nordling, L. Reppen, L. (2008). *Så byggdes staden. 2:a upplagan*. Värnamo, Svensk byggtjänst.

Bolvede, J. & Fajerson, N. (2012). *Analys av förtätning genom kompletteringbyggnation. Masteruppsats, Institutionen för byggvetenskap*. Lund: Lunds Tekniska Högskola

Boverket. (2016). *Rätt tätt: En idéskrift om förtätning av städer och orter*. Karlskrona: Boverket.

Boverket (2004) *Hållbar utveckling av städer och tätorter i Sverige – förslag till strategi*. Karlskrona: Boverket

Boverket (2024) *Den byggda formens betydelse – kunskap från forskning* (2024:6). Boverket

C/O City (2014). *Ekosystemtjänster i stadsplanering – en vägledning 2.0*, C/O City

European Commission (1990) *Green paper on the Urban Environment – Communication from the Commission to the Council*. Bryssel: European Commission. Tillgänglig på internet: http://aei.pitt.edu/1205/1/urban_environment_gp_COM_90_218.pdf (2012-10-30)

FN (2012). *FN & hållbar utveckling, Rio+20*. [webbpublikation]. Tillgänglig: <http://www.fn.se/hallbarutveckling> [2015-10-31]

Gehl, J. (2010). *Cities for people*. Washington: Island Press

Form, L. (2011). *Forskningsöversikt Hållbar stadsutveckling*. Formas

Frank, G. (2005). *Formas fokuserar: Spelet om staden*. Formas

Färgfabriken (2004). *Sthlm at Large*.

Henrikson, A. & Weibull, E. (2008). *'Förtätning' inom stadsplanering: en studie av syftning och framställning i svensk dagspres*. Examensarbete Tillgänglig på Internet: <http://epsilon.slu.se/10898680.pdf>

Jacobs, J., (1961). *Den amerikanska storstadens liv och förfall*. Daidalos AB.

Lars O Ericsson i en understreckare i SvD den 26/1-09 - Visionerna som gjorde funkisen svensk: <https://www.svd.se/a/2a57e212-a603-3292-81f5-644b84ae1cdb/visionerna-som-gjorde-funkisen-svensk> [2012-05-07]

Marcus, L., Berghauser Pont, M., & Barthel, S. (2019) *Towards a social-ecological spatial morphology I: integrating elements of urban form and landscape ecology*, *Urban Morphology*, 23(2), s. 115–24.

Naturvårdsverket (2012-03-25). *Sveriges Miljömål*. www.miljomal.se / Miljömålen / God bebyggd miljö [2012-05-07]

Neuman (2005). *The compact city Fallacy*. Journal of Planning Education and Research 25:11-26

Nationalencyklopedin (u.å.). Utvärdering. Tillgänglig: Nationalencyklopedin. [2012-05-07]

Olsson, Thörnqvist, (2009). *Förorten – insatser och utveckling under 40 år*. Arkus

SGBC, (2022). Miljöbyggnad 4.0. Sweden Green Building Council.

Smart täthet (2021). Webbapplication. <https://www.xmnsoftware.com/secure/smardensity/#/> tillgänglig: [2024-07-03]

Stockholms läns landsting. 2009. *Tätare Stockholm: Analyser av förtätningspotentialen i den inre storstadsregionens kärnor och tyngdpunkter*.

Stockholms stadsbyggnadskontor. 2012. *Den gröna promenadstaden: En strategi för utveckling av Stockholms parker och natur*.

Stockholms stad (2006). *Stockholms Parkprogram, Handlingsprogrammet 2005-2009 för utveckling och skötsel av Stockholms parker och natur*. Stockholm: Markkontoret.

Stockholms stad (2010). *Promenadstaden, Översiktsplan för Stockholm*.

Söderqvist, L. (2009) *Att gestalta välfärd: från idé till byggd miljö*. Formas

Ögren (2024). Arkitekten, webbartikel 2024-03-27. Tillgänglig: <https://>

arkitekten.se/nyheter/ny-dom-kan-paverka-stockholms-planer-for-fortatning/ [2024-05-05]

Örebro (2010). *Vårt framtida Örebro*, Översiktsplan för Örebro kommun.

Örebro kommun (2014). *På väg mot vårt framtida Örebro, del 2, Handlingsplan för stadens byggand*. Örebro. Advant Produktionsbyrå AB.

Bilaga

Enkät

I mitt examensarbete undersöker jag vilka metoder som kan användas/ används för att utvärdera områden som blivit förtätade. Frågorna nedan ingår i en kartläggning där både kommuner och byggföretag är med. Frågorna är medvetet öppna för att fånga upp så många olika metoder som möjligt. Syftet är att ta reda på om och hur man följer upp färdiga projekt.

Jag har valt att avgränsa min studie genom att bara titta på förtätning då det idag är en av de mest aktuella formerna av stadsbyggande. Med förtätade menar jag någon typ av nybyggnation inom befintlig bebyggelse. Det kan vara att inom stadens gränser skapa nya stadsdelar, göra komplettering i befintlig bebyggelse eller omvandla verksamhetsområden.

Med utvärdering menar jag om det används några metoder för systematiskt bedömning av de resultat man åstadkommer. Till exempel kanske man använder olika certifieringar som en typ av utvärdering (t.ex. BREEAM Communities och ISO-certifiering). Andra exempel skulle kunna vara medborgardialog, förändring i pris på bostäder och företagsidkares intresse för området. Om ni anser att uppföljning av projekt sker utan att en metodisk utvärdering utförs notera gärna det under övriga kommentarer.

Frågor:

1a. Utvärderar ni förtätade områden i er kommun?

1b. Varför/varför inte?

Om ni utvärderar:

2a. Beskriv hur ni utvärderar.

2b. Vilken/vilka metoder används?

2c. Hur används utvärderingen?

Om ni inte utvärderar:

3a. Skulle ni vilja utvärdera förtätade områden? Hur ser intresset ut för utvärdering av förtätade områden?

3b. Varför/varför inte?

Övriga kommentarer:

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i JA, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i NEJ, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Även om du inte publicerar fulltexten kommer den arkiveras digitalt. Om fler än en person har skrivit arbetet gäller krysset för samtliga författare. Du hittar en länk till SLU:s publiceringsavtal på den här sidan:

- <https://libanswers.slu.se/sv/faq/228316>.

JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.